

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds-
och växtproduktionsvetenskap

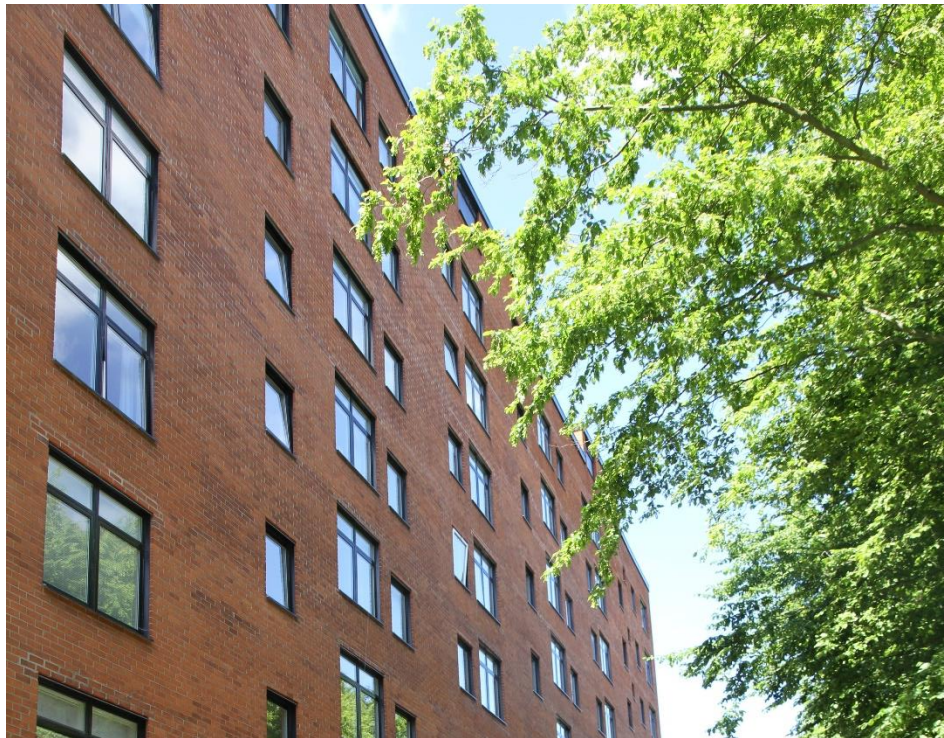
Vegetationens betydelse för människan i miljonprogrammets storskaliga arkitektur

- En studie av det "gröna livet mellan husen" i Klostergården, Lund

The importance of vegetation for people in large scale suburban residential areas

- A study of the "green life between buildings" in Klostergården, Lund, Sweden

Malena Kjellstrand

**Vegetationens betydelse för människan i miljonprogrammets storskaliga arkitektur
- En studie av det "gröna livet mellan husen" i Klostergården Lund**

The importance of vegetation for people in large scale suburban residential areas
- A study of the "green life between buildings" in Klostergården, Lund, Sweden

Av: Malena Kjellstrand

Handledare: Åsa Bensch, SLU, Institutionen för Landskapsarkitektur, planering och förvaltning.

Examinator: Anders Folkesson, SLU, Institutionen för Landskapsarkitektur, planering och förvaltning.

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: G2E

Kurstitel: Kandidatarbete i trädgårdsdesign

Kurskod: EX0798

Program/utbildning: Trädgårdsingenjör design - kandidatprogram

Examen: Kandidatexamen i Landskapsarkitektur

Ämne: Landskapsarkitektur

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsmånad och -år: augusti 2015

Omslagsbild: Foto: Malena Kjellstrand

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Alla bilder i arbetet är fotograferade av Malena Kjellstrand, om ingenting annat uppges.

Nyckelord: Miljonprogrammet, Klostergården, Jan Gehl, vegetation, stadsplanering, skala, design, arkitektur, sociologi, funktionalism.

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap

Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Sammanfattning

Detta arbete, som utgår från bostadsområdet Klostergården i Lund i detalj och miljonprogrammet i stort, vill skapa en ökad förståelse för och fördjupad kunskap kring vegetationens förhållande till den storskaliga arkitekturen. I syfte att skapa utemiljöer där den mänskliga skalan är närvarande och de sociala behoven tillgodoses. Vegetation kan användas för att stötta de sociala strukturerna i ett bostadsområde genom att skapa tydliga fysiska strukturer.

Miljonprogrammets bostadsområden har fått utstå hård kritik ända sedan det byggdes, men hur kommer det sig då att Klostergården, byggt 1963-68, av både boende och sakkunniga framhävs som ett mycket lyckat bostadsområde, har det med vegetationen att göra och i så fall vad kan vi lära oss från Klostergården?

Denna fråga utgör bakgrunden till detta kandidatarbete, som tar avstamp i en historisk redogörelse för miljonprogrammets fysiska och sociala utgångspunkter. Synen på människor som en massa där de fysiska behoven gick för de sociala behoven, var en syn som gick hand i hand med storskaligheten som redskap för att åstadkomma effektivisering på flera nivåer i samhället.

För att förstå och hitta lösningar till den kritik som miljonprogrammet fått utstå användes Jan Gehls teorier och tankar kring de sociala behovet som grundläggande behov för människan och att det är utifrån det behovet som städer och bostadsområden ska utformas. Vilken roll vegetationen har i staden respektive för människan behandlas också i de inledande kapitlen och fungerar tillsammans med denna historiska- och teoretiska redogörelsen som bakgrund till kartläggningen av Klostergården.

I resultatet av kartläggningen används Gehls teorier som redskap att analysera vegetationen med. Gehl menar att de stora händelserna utvecklas från de många små. Genom att titta på den inverkan vegetationen har på människors möjligheter att *gå, stå och sitta, se höra och tala*, samt hur *trevligt* det i allmänhet är på en plats, kan man också se om det finns förutsättningar för det sociala livet i stort. Den avslutande diskussionen svarar på frågan om på vilket sätt Klostergårdens vegetation inverkar på upplevelsen och användandet av utemiljön på Klostergården där två huvudpunkter lyfts fram; Vegetationens skiftande karaktär i områdets olika rum och vegetationens inverkan på upplevelsen av rummens skala. Slutsatsen blir alltså att det "gröna livet mellan husen" på Klostergården starkt bidrar till att skapa förutsättningar för "livet mellan husen" att uppstå.

Abstract:

This BSc thesis focus on the residential area of Klostergården, Lund, Sweden which is part of "miljonprogrammet" (the million program), a public housing programme when large scale residential areas were built between 1965 and 1975.

The thesis aims to create a larger understanding of, and a knowledge about the role that vegetation plays and its purpose to create an environment closer to the human scale.

Vegetation can be used to support the social structures in a residential area by creating physical structures. The residential areas of "miljonprogrammet" has endured a lot of negative criticism ever since it first was built. However, Klostergården is commonly looked upon as a successful area- even as one of the best planned- residential areas in Sweden, both among its residents as well as from landscape planning experts. Has it got to do with the way that the vegetation is used and in that case, what can we learn from Klostergården?

This question forms the background to the thesis that has its starting point in an historical description of the physical and social background that created "the million program". The perception of people as a mass, where the physical needs were prioritized instead of the social needs, was a perception that went well with the large scale as a tool to create efficiency in many levels of the society.

To understand the problems and find solutions to the criticism of "the million program" the theories of Jan Ghels is used and his thoughts about the social needs as the basic need for humans and therefore the need that residential areas should be designed for. The role that vegetation has in the city and in relationship with humans is also discussed in the first two chapters and forms together with historical- and theoretical background the foundation of a mapping of the vegetation in Klostergården.

In the result section of this mapping, Gehls theories are used as a tool to analyse the vegetation. Gehl argues that big events comes from the many small events. By looking at the impact that the vegetation has on the ability to *walk, stand, and sit, see, hear and talk*, and how *pleasant* a place in general is to be in, you also have the possibility to see if there is good conditions for social events in general to occur. The final discussion answers the question "in what way the vegetation affects the experience and the use of the public spaces in Klostergården". Two main reasons is mentioned; The way that the vegetation is shifting in its character in the different rooms of the area, and the way that the vegetation creates rooms in different scales, where the human scale in a larger extent is represented. The conclusion is that "the green life between buildings" in Klostergården has a strong effect on the conditions that creates "life between buildings".

Innehållsförteckning

1	Inledning.....	5
1.1	Syfte.....	5
1.2	Frågeställning	5
1.3	Genomförande och avgränsning	6
1.4	Material och metod.....	6
2	Miljonprogrammets sociala och fysiska utgångspunkter.....	8
2.1	För vem byggde man?	8
2.2	Skala och proportion i arkitekturen	12
3	Människans sociala och fysiska utgångspunkter.....	16
3.1	Jan Gehl och det funktionalistiska bostadsbyggandet	16
3.2	Vegetation som länk mellan människa och arkitektur	20
4	Klostergårdens sociala och fysiska utgångspunkter	23
4.1	Klostergården då och nu	23
5	Resultat av kartläggningen av Klostergårdens vegetation	29
5.1	Klostergårdens offentliga rum.....	30
5.2	Klostergårdens halvprivata rum	42
5.3	Klostergårdens privata rum.....	49
6	Diskussion:.....	56

1 Inledning

När jag för omkring 3 år sedan flyttade till Klostergården, i Lunds södra utkant, fick jag höra en hel del positiva ord om området, dess arkitektur, planering och inte minst grönområden. ”-Det mest lyckade miljonprogramsområdet”, ”-Klostergården är det bäst planerade bostadsområdet i Sverige!”, ”-Första området med trafikseparering!”. Samtidigt klingar ordet ”miljonprogram” dåligt i mina öron. Som uppvuxen i Stockholms innerstad har miljonprogrammets förorter, förknippade med sociala problem och segregation, känts långt borta från min egen verklighet. Denna krock har satt igång mina funderingar kring min nuvarande boendemiljö och vad det är som gör att just Klostergården, av många, upplevs som så positivt.

Miljonprogrammets bostadsområden uppfördes under åren 1965-75. Det innebar att en miljon nya bostäder byggdes, för att minska den rådande bostadsbristen i Sverige. Ett gigantiskt projekt som genomfördes med hjälp av dåtidens ingenjörskonst och stor effektivitet. Helt nya bostadsområden med många och ofta storskaliga huskroppar växte upp i utkanten av ett stort antal av Sveriges städer. Trots uppnått mål med en miljon nya bostäder har flera av dessa områden genom åren varit utsatta för rivningshot och begreppet ”miljonprogram” har bland annat fått stå som symbol för det ”misslyckade” samhällsbyggandet, det fula och det omänskliga.

Storskaliga hus kommer antagligen fortsätta att vara en del av vårt allt mer urbaniserade samhälle, men människors behov av och upplevelse kring vad en god utemiljö ska erbjuda kan inte rimligtvis förändras lika fort som stadsbilden, varken nu eller för 50 år sedan.

1.1 Syfte

Med detta arbete, som utgår från bostadsområdet Klostergården i Lund i detalj och miljonprogrammet i stort, vill jag för mig själv och andra skapa en ökad förståelse för och kunskap kring vegetationens roll i förhållande till den storskaliga arkitekturen och som en viktig del av stadens struktur. Genom att undersöka på vilket sätt man kan arbeta med vegetation i bostadsområden för att arkitektur och utemiljö ska samspela, vill jag belysa vegetationens betydelse för människans välbefinnande i staden. Catherine Dee (2001) skriver i boken ”Form and fabric of landscape architecture” att vegetation är ett primärt medium att designa och forma platser i landskapet med och därför har den en enorm potential, även i det urbana landskapet. Min uppfattning är att vegetationen har en allt för undanskymd roll i både debatten och planeringen kring miljonprogrammets framtid, därför känns detta arbete, att konkretisera vegetationens roll i förhållande till människa och arkitektur, extra viktigt och relevant för mig och förhoppningsvis även för andra som studerar, utvecklar och planerar utemiljöerna i miljonprogrammets bostadsområden och i förlängningen för våra städer som helhet. Arbetet syftar även till att skapa en grundförståelse, utifrån frågeställningen, till varför miljonprogrammen ser ut som de gör och varför kritiken som riktas mot dessa områden varit och fortfarande är så omfattande. Att förstå den kontext i vilken storskaligheten uppkom gör det möjligt att få syn på aspekter som man kanske annars skulle ha förbisett, eftersom vi alla är del av vår egen tids uppfattningar och ideologier.

1.2 Frågeställning

- På vilket sätt påverkar Klostergårdens vegetation upplevelsen och användandet av utemiljön i förhållande till den mänskliga skalan och människors sociala behov, i kontrast och samverkan med den storskaliga arkitekturen?

Redan här bör det klargöras hur den "mänskliga skala", definieras i detta arbete, eftersom det är en viktig utgångspunkt i alla delar. Catherine Dee (2001) beskriver den mänskliga skalan på följande sätt;

"Den mänskliga skalan har flera betydelsen men refererar generellt till en miljö eller delar av en miljö som framkallar positiva känslor genom att vara "nära i storlek" till människan. Dessa känslor kan vara bekvämlighet, säkerhet, uppmuntran, orientering, vänlighet och en känsla av att kunna relatera till sin omgivning. Platser med mänsklig skala hämmar eller utesluter inte genom sin storlek. Hur som helst är den mänskliga skalan, som skalor i allmänhet, en relativ term. Till exempel kommer ett barn uppleva en plats som annorlunda i skal från vad en vuxen gör." (Dee, 2001)

Begreppet "människors sociala behov" kan även det behöva definieras, eftersom det är ett subjektivt uttryck som kan ha många betydelser. I frågeställningen och i arbetet i stort är "människans sociala behov" främst definierat av Jan Gehls användning och definition av begreppet, som närmare presenteras i kapitel 3, "Människans social och fysiska utgångspunkter" med start på sida 16.

1.3 Genomförande och avgränsning

Klostergården har sedan området byggdes på 1960-talet, utökats och kompletterats i flera etapper. I detta arbete behandlar jag främst de delar som hör till den ursprungliga bebyggelsen. Övrig bebyggelse nämns endast mycket kort och anledningen till detta är att de senare delarna inte tillkommit under samma förutsättningar som 60-talets miljonprogramsbyggande och därför inte kan ses på ur samma historiska perspektiv.

Vegetation är till skillnad från byggda strukturer dynamisk och förändras över tid. Jag har jag valt att i min kartläggning av Klostergårdens vegetation utgå från hur den ser ut idag, med de effekter i proportion och skala som det innebär i förhållandet till arkitekturen och människan. I diskussionen tar jag upp funderingar kring tidsaspekten och dess påverkan på miljonprogrammet och Klostergården genom åren.

Klostergården är trots denna avgränsning ett mycket omfattande område att behandla och jag kan inte inom ramen för denna uppsats göra en full redogörelse, varken för historien som sådan eller de teorier som finns i ämnet. Min ambition är att i ett överskådligt format ta upp det som jag, utifrån litteraturen och mina egna observationer ser som intressantast och viktigt för att finna svar till min frågeställning.

1.4 Material och metod

Med utgångspunkt i Jan Gehls teorier kring relationen mellan fysiska och sociala strukturer, studerar jag Klostergårdens vegetation och hur utformningen av denna påverkar människors upplevelse av bostadsområdet som helhet och framför allt användningen av det. Valet att använda Gehls teorier som utgångspunkt i arbetet baseras dels på att Gehls egna engagemang kring människors sociala behov som grundar sig i kritiken av det funktionalistiska samhällsbyggandet, dit miljonprogrammet hör. Gehls teorier är också välkända och välbeprövade, de är lätta att ta till sig och rör sig tvärvetenskapligt mellan sociologi, arkitekturteori och psykologi, vilket passar bra för att hitta ett bredare svar till arbetets frågeställning.

Gehls bok "Livet mellan husen" har kommit ut i flera upplagor sedan den först skrevs (1971) och dess innehåll har med tiden slagit igenom i både debatt och praktik. Detta arbete utgår i första hand från 1980 års upplaga av Gehls "Livet mellem husene", som i mindre grad är en debattbok än de tidigare utgåvorna och istället tar upp erfarenheter och den utveckling som skett i stads- och byggplaner under de knappa 10 åren som gått sedan första utgåvan, 1971. När jag i fortsättningen refererar till Gehl är det alltså denna bok jag refererar till, om ingenting annat uppges.

Eftersom Gehl inte går in specifikt på vegetation används andra teorier för att belysa just vegetationens egenskaper och betydelse i staden. Tre författare används särskilt; Kapitel 2 tar upp Henrik O Anderssons bok, "Relationen mellan bebyggelse och vegetation" (1976). I kapitel 3 används Henry F. Arnolds design-principer för träd i stadsmiljö, från boken "Trees in urban design" (1993) och framför allt i kapitel 5, resultatdelen, används Catherine Dees bok "Form and fabric in landscape architecture" (2001) för att närmare kunna analysera vegetationen.

Arbetet i stort sker till största del med hjälp av studier av böcker, tidskrifter, historiska dokument från exempelvis, kommun, bostadsrättsföreningar och andra verksamma i området. Även egeninsamlad data från Klostergården, främst i form av foton används som grund i arbetets utforskande del tillsammans med litteratur. Arbetets olika delar beskrivs nedan;

Historik bakgrund: Eftersom Klostergården är en del av miljonprogrammets byggande syftar arbetet till att på ett övergripande plan utifrån litteraturen, närmare studera det samhälle som ligger till grund för och formade denna typ av bostadsområden. Exempel ges på de rent fysiska konsekvenserna detta hade för stadsbilden i Sverige med focus på arkitekturens skala och användandet av vegetation. Denna del fungerar främst som en historisk bakgrund och placerar Klostergården i en samhällelig kontext som i mycket skiljer sig från bland annat Gehls tankar kring hur en stad ska vara och därför är intressant att ha med i diskussionen kring Klostergården och miljonprogrammets utformning som helhet.

Teoretisk bakgrund: Den teoretiska bakgrunden utgår främst från litteratur kring Jan Gehls teorier om människans behov av sociala kontakter och hur dessa kan uppmuntras eller motverkas av den fysiska utformningen. Även andra teorier som kompletterar och exemplifierar Gehls idéer tas upp i detta kapitel. Särskild betoning läggs där kring förhållandet mellan människa - vegetation - arkitektur eftersom det är en del som Gehl inte själv specifikt tar upp. Den teoretiska bakgrunden är, förutom att ge kunskap om Gehls teorier också till för att skapa en bild av och en förståelse för den kritik som riktats mot miljonprogrammet som "omänskligt" och "misslyckat".

Resultat av kartläggning: Med utgångspunkt i främst den teoretiska bakgrunden studeras i detta kapitel Klostergårdens vegetation närmare, genom en kartläggning av områdets olika vegetationstyper och rum. Dee (2001) skriver om att den mänskliga upplevelsen av landskap hjälper till att forma förståelsen för design och att upplevelsen av ett landskap är minst lika viktig som det faktiska formerna i landskapet. Utifrån den teorin används min egna upplevelser av Klostergårdens olika rum för att koppla den fysiska strukturen till Gehls teorier. Observationerna redovisas i bild och löpande text och diskuteras främst utifrån Gehls teorier kring den fysiska miljöns utformning. Även annan litteratur används för att diskutera och analysera vegetationen.

Beskrivningarna av vegetationen går inte in på detaljer utan istället används ord som häck, buskage, solitärträd, allé, gräsmatta, perennplantering med mera för att på ett övergripande plan redogöra för de olika vegetationstypernas karaktär. Begreppen är sådana att alla som är det minsta insatta i växt- eller planeringsvärlden förstår dem och även de som helt saknar kunskaper om detta ämne kan skapa sig en uppfattning för vad de betyder, genom att titta på bilderna och läsa den beskrivande texten.

Diskussion: I den sista delen diskuteras resultaten av kartläggningen, detta sker först och främst genom att frågeställningen besvaras. Den vidare diskussion tar upp upptäckter som gjorts i och med arbetet, där paralleller mellan historien, teorin och kartläggningens resultat förtydligas och kopplas till vår nutid.

2 Miljonprogrammets sociala och fysiska utgångspunkter

"De isolerade och funktionsseparerade förortsenklaver i vilka Stockholmsorten sorterar efter ålder, årsinkomst och etnisk tillhörighet måste förvandlas till en sammanhängande stad. Förutsättningarna för detta är en allmän plats som kan koppla samman ytterstadens isolerade grannskapsenheter. Var och en ska tryggt kunna röra sig mellan stadsdelarna i ett sammanhängande gatunät i allmän ägo där var och en är i full besittning av sina medborgerliga rättigheter och skyldigheter." (Andersson, 2012, ss. 155-156)

Ola Andersson (2012) är arkitekturskribent och arkitekt, som i sin bok "Vykort från Utopia" skriver om Stockholms historia ur ett stadsbyggnadsperspektiv. Han är mycket kritisk till den stadsplan som ligger till grund för miljonprogrammets byggande. Anderssons kritiska röst är långt ifrån ensam, men det finns en annan sida i debatten, de som i stället omfamnar miljonprogrammets unika miljö och ser ett värde i den.

"Just det som jag gillar bäst med förorten är det som retar Per och Ola (Per Svensson, Ola Andersson, egen anmärkning) och våra myndigheter mest av allt: de otydliga gränserna mellan det offentliga och det privata. I förorten vet man aldrig om en bänk eller en lekpark är privatägd eller kommunal. Trädgårdarna utanför lägenheterna på bottenvåningen kan ibland vara utan staket och tyckas smälta samman med allmänningen därutöver. Är bänkarna på förortstorget tillgängliga för alla, eller bara för kafégästerna? Gränserna är suddiga och det tycker inte Per och Ola om. De menar att detta skapar osäkerhet och hotar ordningen. Mig ger det istället en förnimmelse av frihet, en känsla av att vi här tillsammans och det är möjligt att dela med sig och samsas." (Langhorst, 2013, s. 183)

Dessa ord kommer från Johanna Langhorst i hennes bok "Förortshat" från 2013, i vilken hon vill ge en mer nyanserad och personlig bild av förorten och människorna som bor där. I detta citat ifrågasätter hon de etablerade "förortshatarna" och deras strävan att göra om förorten till "innerstad". Med den typ av stadsstruktur som präglar innerstaden vill man skapa det liv som förorten saknar vilket Langhorst (2013) menar är okunskap om och ointresse för de människor som bor och lever i förorten och vad de faktiskt upplever och behöver.

Dagens debatt om miljonprogrammet och förorten är, som tydliggjorts ovan, inte entydig. De utmaningar man står inför idag är på många sätt andra än när dessa områden planerades och byggdes. I miljonprogrammets början var det ett uttryck för modernitet och framtidstro i Sverige. Man skulle bygga bort fattigdom och smuts, förorten stod som en symbol för integration och klassutjämning. Att förorten och miljonprogrammet idag är starkt förknippas med det motsatta är inte någonting nytt, och är en av vår tids stora frågor (Arnstberg, 2000), oavsett vad man tycker om förorten i sig.

För att förstå vår nutid är det viktigt att känna till historien, därför ger detta kapitel en övergripande bild av miljonprogrammets historiska bakgrund och kontext, ur ett fysiskt och socialt perspektiv. Kapitlet fokuserar främst på den ideologi och människosyn som var rådande under perioden och som spelar en stor roll i de formmässiga avvägande som gjordes. Det ger även en närmare beskrivning av tankar, teorier och praktiker kring den storskalighet som till stor del karakteriserar miljonprogrammets arkitektur och landskap, där synen på vegetationens roll i staden, historiskt sett, är en del.

2.1 För vem byggde man?

Synen på vad en människa är, vad ett samhälle är och vad en stat ska göra och inte göra, har betydelse för hur utformningen av städer och bostäder ser ut. I boken "Att gestalta välfärd- Från idé till byggd miljö" av Lisbeth Söderqvist (2008), kan man i förordet läsa följande formulering;

"I boken lyfter författaren fram de idéströmningar som påverkar arkitektens och planerarnas föreställningar om hur städer och byggnader ska utformas. Boken bidrar därför på ett intresseväckande sätt till förståelsen av tidsanda, visioner och arkitektur i termer av ideal och

verklighet, internationellt och lokalt. Den ger oss därmed också en bättre grund för att hantera den moderna bebyggelsen som ett kulturarv.”(Söderqvist, 2008, s.11)

För att fullt förstå den människosyn som miljonprogrammet grundar sig i och uttrycker behöver man gå långt tillbaka i den svenska historien skriver Karl-Olov Arnstberg i boken "Miljonprogrammet" från 2000. Hans redogörelse börjar med "Konungariket Sverige" med start år 1523 då Gustav Vasa valdes till kung, Arnstberg (2000) menar att statens uppgift då primärt vara att skydda invånarna från faror som krig och brand, medan man själv fick ta hand om det ekonomiska och sociala bäst man kunde. Först från 1830-talet och "Liberalstaten Sverige", börjar man enligt Arnstberg (2000) identifiera fattigdomen och de fattiga, uppgiften för samhället blir nu istället att disciplinera in folk i det liberala industrisamhället genom olika typer av institutioner. Arnstberg (2000) menar att "Socialstaten Sverige" med sitt startskott år 1928, då Per Albin Hansson pratar om välfärden, samhällsprojektet och folkhemmet, skulle besegra fattigdomen genom att skapa ett skyddsnet, där det skulle vara i stort sett omöjligt för medborgarna att falla ner i fattigdom. Barnens välbefinnande och behov blev då extra viktigt, de som i framtiden skulle driva det socialistiska samhället framåt. Denna period har starkt präglat miljonprogrammet och det är ur den kontexten som miljonprogrammet skapades. "socialstaten" är enligt Arnstberg (2000) den rådande samhällsidén fram till 1990-talet, nu är det istället "det civila Sverige" eller med en annan benämning "Marknadssverige" som är tongivande menar Arnstberg (2000). En nyliberal uppfattning om att marknadsekonomi och demokrati hör samman är utgångspunkt i samhällsdebatten. Även om det har hänt en del i samhällsklimatet sedan år 2000, då Arnstberg skrev detta kan man ändå konstatera att det är ur ett annat perspektiv som vi idag tittar på miljonprogrammets bostadsområden än ur vilket det skapades, vilket har betydelse för vår förståelse och kritik av dessa områden.

På 1920–30-talet var bostadsstandarden i Sverige låg, många lägenheter saknade wc, badrum, vattenledningar, avlopp och centralvärme. Trångboddheten var utbredd och dessutom var hyrorna relativt sett höga. Detta är den kortfattade inledningen och bakgrunden till efterkrigstidens stora satsningar på bostadsbyggande, enligt Söderqvist (2008). Efter kriget var bostadsbristen akut i Sveriges städer. "Socialstaten" Sverige tar ansvar för folkets situation och många reformer och förändringar i lagar och förordningar gjordes i efterkrigstidens Sverige. Bland annat fick kommunerna ansvar för bostadsförsörjningen och bostadsbyggandet skulle vara oberoende av vinstintressen, vilket på den tiden var det en revolutionerande tanke. Denna nya bostadspolitik motiverades av att regeringen ville skapa välfärd för alla enligt Söderqvist (2008).

Intresse för sociologi och den sociala bostadspolitiken omvandlade under denna tid arkitekten till en "social administratör", som Arvar Aalto formulerade det (Arnstberg 2000). Bostadsbyggandet sågs som ett sätt att upprätthålla välfärden och högkonjunkturen, till förmån för **alla** i samhället. Arnstberg (2000) skriver vidare, att detta synsätt gjorde det möjligt för byggindustrin och bostadspolitiken att gå samman. Byggindustrins strävan efter ett industriellt byggande passade bostadspolitikens motto; "*En god bostad är alla*" mycket väl. Under miljonprogrammets byggår ca 1965-75, omsattes omkring 25 miljarder per år och mellan 250.000–3000.000 människor sysselsattes. Bostadsbyggandet blev siffror och uträkningar och kontrollen över produktionen var total, skriver Arnstberg (2000).

Fokus låg på folket som en massa, och inte som individer. 60-talets arkitekter strävade mot det allmängiltiga, det som alla kunde vara överens om. Arnstberg (2000) drar dessa paralleller och fortsätter med att konstatera att det individuella blir liktydigt med "det subjektiva" och godtyckliga, oförnuftet skulle bannlysas och människor bli lyckliga.

Fysiska behov som utgångspunkt för planering

"De flesta människor har liknade behov. Det är därför logiskt och ekonomiskt att dessa likartade massbehov tillfredsställs enhetligt och likartat. Det är icke berättigat att varje hus uppvisar avvikelser i fråga om planordning, exteriör, byggnadsmaterial och "stil". Detta innebär slöseri och en falsk betoning av det individuella" (Arnstberg, 2000, s. 92)

Detta citat kommer från Walter Gropius i slutet av 20-talet, men är lika aktuellt på 1960-talet. Man byggde utifrån massornas behov och inte för den enskilda människans. Att bland forskare, arkitekter, sociologer och stadsplanerare diskutera och definiera vad dessa allmängiltiga behov verkligen innebar, menar Arnstberg (2000) däremot, var någonting påtagligt frånvarande. I boken "Inför morgondagens stad" av Seppo Aura (1984) kan man också läsa om behoven som utgångspunkt för planeringen. Aura menar att det var vanligt under första delen av 1900-talet att uppfatta människan som en varelse som har olika typer av behov som kan tillfredsställas separat från varandra. Denna teori har sin utgångspunkt i psykologen Abraham H Maslows teorier från 1954, där han skapade en behovstrappa med de fysiologiska behoven som bas, därefter kom trygghetsbehovet, samhörighetsbehovet, behov av kompetens och status och högst upp i skalan, behov av att förverkliga sig själv. Maslow menar att varje behov är beroende av att de föregående behoven är tillfredställande uppfyllda. Man kan alltså inte enligt Maslow nå självförverkligande om inte alla de andra behoven redan är fyllda. Även om Maslow själv senare till viss del frångick denna strikta behovssteg, så kan man enligt Aura (1984) se en tydlig tankegång liknade denna i planerarnas och lagstiftningens utgångspunkter, där betoningen på de fysiska och fysiologiska behoven är prioriterad. Eftersom det också är svårare att mäta och bedöma behov som är mer subjektiva, så som samhörighetsbehov blir det också svårare att planera för dessa, om man inte också sätter upp mer specificerade kriterier och riktlinjer för vad det kan innebära rent konkret, diskuterar Aura (1984) vidare.

Även om det också fanns ett intresse bland forskare på 60-talet att undersöka det sociala samspelet mellan människan och den fysiska omgivningen, fick dessa tankar inget gehör bland beslutsfattare och planerare. Detta skriver Carin Boalt i boken "Bygg mänskligt" från 1974. Boalt (1974) drar slutsatsen att det finns ett bristande ekonomiskt intresse i att tillgodose de behoven som inte kräver utrustning, så som utemiljö och möjligheter för kontakt och samvaro och att det därför inte satsades på detta i någon större omfattning.

Stadens behov av vegetation

"Stadsbyggande är inte bara en fråga om byggnader och anläggningar. Det är en fråga om organiserande av markens användning, och därvid också om växtlighetens roll, om hur man skall nyttiggöra sig den naturliga vegetationen och anlägga odlingar för olika syften." (Andersson, 1976, s. 3)

Denna kortfattade beskrivning av vegetationens roll i stadsbyggandet kommer från Henrik O Anderssons bok, "Relationen mellan bebyggelse och vegetation" (1976). Vidare skriver han också att man inte kan skilja på staden och landskapet utanför, utan att staden är en del av kulturlandskapet. Även i staden och i tätorter finns en "biologisk produktion" där människor och husdjur, såväl som odlingar och mer spontant uppkommen växtlighet, tillsammans med vilda djur och insekter ingår.

Om man tittar historiskt så har vegetation varit en väsentlig och viktig del i stadsbebyggelsen, speciellt här i Norden skriver Andersson (1976). Den har haft viktiga funktioner i samhället, som varierat med tiden och det förändrade förutsättningarna och idealen. Relationerna mellan bebyggelse och den omgivande vegetationen skiljer också, enligt Andersson (1976) på ett fundamentalt sätt olika typer av bebyggelse inom staden åt. Det vill säga, typ av bebyggelse och sättet man använder vegetationen på har starkt historiskt och ideologiskt samband med varandra.

Andersson (1976) beskriver tre synsätt, som kan användas som utgångspunkt för att studera den kontext i vilken en viss vegetationstyp uppstått, alltså vilket ideologiskt, politiskt och praktiskt ursprung vegetationen i staden har. Det finns inga knivskarpa gränser mellan synsätten, utan de tar upp flera sidor som i olika tider varit mer eller mindre rådande. Här nedan beskrivs dessa synsätt kortfattat, som historisk bakgrund kopplad till miljonprogrammets användande av vegetation;

Henrik O Andersson – Synen på vegetation i staden:

Stadsbyggnadsteknisk rationalism: Utifrån detta synsätt ses vegetationen som ett medel att få staden att fungera på ett tillfredställande sätt och ge den en kontrollerbar och ordnad form. Vegetationens främsta roll är att vara ett strukturerande- och bebyggelseskiljande element, men också med ekonomiska hänsyn, så som frågan kring att bevara en eventuellt befintlig vegetation eller inte.

På 1800-talet hade vegetationen en viktig roll som brandskydd och skydd mot olika sjukdomar, där alléer skiljde olika stadsdelar och kvarter ifrån varandra och skapade brandgator. I och med järnvägens framfart var träd nödvändiga för att fånga upp gnistor och förhindra bränder. Träd ansågs då, liksom nu ha en renande effekt på luften men då trodde man att smittor av olika slag kunde spridas via den dåliga luften. Parker anlades därför som stadens "lungor" där sjukhusparker och parker på kyrkogårdar var prioriterade. Detta rationalistiska tänkande gav som effekt en grönstruktur i staden som på många platser är dominerande än idag, i och med att mycket i våra städer byggdes som en följd av 1800-talets industrialiserings- och urbaniseringsvåg.

På 1900-talet har rationalismen fått en större ekonomisk tyngdpunkt, brand- och hälsoaspekterna var inte längre lika aktuella. Vid 40–50-talens nybyggnationer låg stor vikt vid att behålla och skydda befintlig vegetation. Som ett sätt att hålla nere kostnaderna, men ändå skapa gröna miljöer för de boende. Den utveckling som sedan skedde med det allt mer rationaliserade byggandet från 1900-talets mitt och som till stor del är gällande än idag ställde helt andra krav på markarbeten och plats för maskiner mm. Med det rationalistiska tänkandet ser man vegetation och topografi som en ekonomisk belastning för själva byggandet. Man spränger marken platt och planerar istället ny vegetation efter att byggandet är klart. På så sätt kan man även få ekonomiskt lämpliga planteringar ur driftsynpunkt.

De uppgrävda massorna användes i stor utsträckning inom området, för att uppnå "massbalans" och gav lägre kostnader, eftersom man slapp betala för bortförel och deponi. Det byggdes istället vallar och i de plattaste landskapen kunde man använda massorna till att skapa en artificiell topografi med bland annat pulkabackar till barnen skriver Åsa Wilke i boken "trädgårdens historia – Ett 150-årigt perspektiv" (2006). I och med detta rationaliserade sätt att tänka kring vegetation skapades en ny stadsbild där det gröna har en mindre framträdande roll. Planteringarna utgörs av bestämda ytor, som avgränsas av funktionella gångar och breda bilvägar, vilket är till stor del är karaktäristiskt för miljonprogrammets vegetationsanvändning. I Åsa Wilkes bok (2006), kan man läsa om 60–70-talen som buskarna och buskagens storhetstid, där det vintergröna barrväxterna var extra populära. Från att tidigare använts som bakgrund, fick de nu kliva fram för att fylla stora ytor, där tidigare de mer skötselkrävande perennplanteringarna funnits. Buskarna var ofta friväxande, för att slippa arbetet med klippning, en ganska talande bild för den tidens rationalistiska tänkande kring vegetation och människans och samhällets behov av att effektiviseras.

Den hygien-estetiska linjen: Dessa idéer utgår från att vegetationen ska öka hälsan och skapa lust i staden. Vegetationen är till för att göra staden vacker och sund, där invånarna kan utöva aktiviteter som främjar hälsan för både kropp och själ. Tanken är att föra in naturen till staden, eller föra staden till naturen.

Det finns flera idéer på hur man kan ge bebyggelsen och staden vegetation enligt den hygien-estetiska idén. Ett är att tillföra själva byggnaderna vegetation, genom takterrasser, balkonglådor, klängväxter mm. Mer vanligt är kanske att arbeta med att skapa avbrott i bebyggelsen, för att ge plats åt grönområden där man kan få sol, frisk luft och kontakt med naturen. Miljonprogrammets bostadsområden är en del i denna idé, där grönområden mellan husen men framför allt mellan de olika bostadsområdena ska fungera som strövområden för rekreation och en flykt undan det urbana livet.

Den hygien-estetiska linjen började urholkas efter 50-talet och under miljonprogramsbyggandet blev det vanligare att man istället för att arbeta med den bostadsnära utemiljön byggde anläggningar eller skapade områden helt utanför bostadsområdena, för att där tillgodose behovet av rekreation och natur. Det som blev kvar var barnens utomhuslek, som fortfarande behövde vara bostadsnära och avgränsade områden för lek skapades, ibland i ganska stereotypa former, utifrån tidens syn på barns behov.

Den försörjningspolitiska linjen: Detta synsätt skiljer sig markant från de två andra, genom att det inte ser vegetation och grönområden som någonting gemensamt och kollektivt, oberoende av vem som äger och förvaltar. Den försörjningspolitiska linjens fokus ligger på den enskilda familjens möjlighet till att själv bidra till sin försörjning av främst mat, genom möjligheten att odla. Detta gäller även stadsborna och idén gav sig främst uttryck i egnahemsrörelsen, där man på 1900-talets början ville förbättra förutsättningarna till försörjning för den fattiga befolkningen. Idéerna har haft sociala och politiska motiv och den egentliga bostadspolitiken började i och med denna rörelse. För staden i stort betydde detta att den största delen av vegetationen hör till de privata tomterna och inte till det offentliga rummet. I flerfamiljshus kunde små odlingslotter, i närheten av bostaden ingå, så att man i alla fall skulle få möjlighet till en småskalig odling.

Efter andra världskriget, när ekonomin blev bättre och människor inte längre behövde odla sin egen mat blev denna typ av idéer allt mer sällsynta. Boende i lägenhet innebär inte längre tillgång till odlingsmöjligheter och villornas trädgårdar används främst till nöje och prydnad. Behoven var helt enkelt inte de samma, nu stod konsumtion i högre grad för framtidsutsikterna och den ekonomiska tillväxten i landet och den försörjningspolitiska linjen lämnades helt i och med miljonprogrammets rationalistiska idéer. Detta innebar till skillnad från egnahemsrörelsens villaområden att helt offentliga utemiljöer skapades, där alla har samma tillgång men inget ansvar för det som sker utanför det egna hemmet.

För att sammanfatta de tre synsätten som Andersson beskriver utifrån miljonprogrammets användning av vegetation kan det konstateras att det ligger stor fokus på det ekonomiska, alltså den stadbyggnadstekniska rationalismen, vid uppförandet av det modernistiska samhället. Det allmängiltiga och det som "passar alla" är även på detta område rådande, även om det hygienestetiska synsättet också till viss del är representerat innebar reduceringen av den rekreativa miljön i anslutning till bostaden en förändring i stadsbilden. Även om den försörjningspolitiska linjens idéer enligt Andersson (1976) inte var en del av miljonprogrammets sätt att se på vegetationens och utemiljöns roll, har just uteslutandet av den typen av vegetation ändå påverkat utformningen och upplevelsen av dessa områden.

2.2 Skala och proportion i arkitekturen

I avsnittet ovan har de samhälleliga tankegångarna och förutsättningarna som till stor del ligger till grund för miljonprogrammets utformning behandlats. För att förstå de fysiska effekterna av detta fokuserar denna del på den skalan och de formmässiga ideal som modernismen och funktionalismen

förespråkade och som blev den verklighet som människor fick att förhålla sig till i miljonprogrammets storskaliga arkitektur och planering.

Christer Nordström (1999) skriver i boken "Möjligheter för miljonprogrammet" om känslan av rationalitet som är påtaglig i många av miljonprogrammets områden än i dag och menar att husens storskalighet och rätlinjiga placering tillsammans med upprepningseffekten, placerar människan i ett perspektiv som till synes är oändligt, utan början eller slut. Nordström har tittat på miljonprogrammet "från luften", alltså i plan och det som han upplever som slående är att det är svårt att upptäcka en bärande princip för hur bebyggelsen är organiserad och placerad i förhållande till sig själv och i förhållande till sin omgivning. Det rationalistiska i miljonprogrammet ligger enligt Nordström i just denna frånvaro av anpassning till sin omgivning.

Skalan som ett redskap:

"If we believe that the object of architecture is to provide framework for people's lives, then the rooms in our houses, and the relation between them, must be determined by the way we will live in them and move through them." (Rasmussen, 1959. s. 125)

Skala och proportioner spelar en stor och viktig roll i arkitekturen och många försök att hitta principer för arkitektoniska proportioner har gjorts i historien, gyllene snittet och olika numeriska skalor och former har utvecklats och använts ända sedan antikens dagar. Detta skriver Steen Eiler Rasmussen (1962) i boken "Experiencing architecture" och drar paralleller till musikens skalor, där man som åhörare kan uppfatta minsta avvikelse och falska ton, även utan större musikalisk begåvning. I arkitekturen däremot, kan enligt Rasmussen (1962) små avvikelser i skala och storleksförhållanden bara upptäckas om man använder sig av noggranna mätinstrument. Man upplever inte proportioner i hus, speciellt inte stora hus, på samma sätt som man kan i t.ex. ett snigelskals spiralform, där man omedelbart kan se symmetrin, menar Rasmussen (1962). Hade samma symmetri skalats upp till ett hus storlek hade det mänskliga ögat inte kunnat avgöra dess exakta förhållanden. Skala handlar om förhållanden men man måste i arkitekturen ta i beaktning att människan förmåga att visuellt upptäcka små nyansskillnader i den stora skalan inte är speciellt god.

Att bygga stora hus var inte nytt för 60-talets miljonprogramsbyggande, men det storskaliga har tidigare varit starkt förknippad med samhällets hierarkier, där de som haft makten visat det genom de byggnader de uppfört. Kyrkor, slott, herrgårdar och palats, är alla storskaliga för att bland annat manifesteras sin ägares rikedomar eller överlägsenhet gentemot befolkningen i övrigt. Vanliga människors boende har i historien istället utformats efter förmåga och plats. Att genom arkitektur få människor att fysiskt uppleva en känsla av exempelvis underdanighet har använts i många olika kulturer, främst i formandet av religiösa eller politiska ritualer. Långa raka possessionsvägar har skapats för att rytm och symmetri ska "rena" människan och rikta focus mot ett gemensamt mål. Kyrkors enorma valv ska på samma sätt påminna oss om vår litenhet här på jorden i förhållande till Guds storhet (Rasmussen, 1962).

Även under 1900-talets mer rationalistiska tänkande och miljonprogrammet byggande finns många intressenter i storskaligheten, skriver Arnstberg (2000). Politikerna ville minska bostadsbristen och höga hus fungerade bra som monument för detta arbete. För arkitekterna handlade det om den estetiska utmaningen och ekonomin i att kunna lägga på våning för våning utefter beställarens vilja, utan att nämnvärt förändra designen. Byggbolagen ville bygga billigt och snabbt med moderna tekniker. Att dessa intressen inte ställdes mot den inverkan den stora skalan har på den enskilda människans uppfattning av arkitekturen, är i många fall tydligt. I boken "Bygg mänskligt" (1974) i ett kapitel skrivet av David Ingvar, kan man läsa att miljonprogrammets utformning och arkitektur ur visuell synpunkt är död. En enda blick klargör dess visuella innehåll, med räta linjer, vinklar och

lådstruktur. Detta innebär enligt författaren att ett enda synintryck är dominerande och att man därför genast vet hur huset eller gatan ser ut, nära och på håll, i ljus och i mörker och vid olika årstider. Denna uniformitet ställs i kontrast mot den gamla tidens byggnader som byggdes direkt för och av människorna själva, vilket skapade en "mänsklig skala" i linjer och former, både fysiskt och bildligt talat. Gunnar Jarle Sorte skriver i ett annat kapitel i "Bygg mänskligt" (1974) om att det är ett grundläggande behov för människan att förstå relationen mellan sig själv och den fysiska omgivningen hon fungerar i. Den kanske viktigaste relationen, är behovet av att kunna orientera sig i tid och rum. Orientering handlar då inte bara om att kunna identifiera platsen man är på, utan att förstå dess relation till omvärlden och i förlängningen till sig själv, den mänskliga skalan.

Byggnaden som en stad

Le Corbusiers var på 1920–30-talet, tillsammans med bland annat tidigare nämnda Walter Gropius, en betydande person för att utveckla de funktionalistiska tankarna, som till stor del låg till grund för modernismen som senare förverkligades i och med miljonprogrammets storskaliga byggande. Tankar om enorma byggkomplex där hela städer skulle rymmas i ett enda gigantiskt hus var banbrytande, men realiserades aldrig i någon större skala just då skriver Anna-Maria Blennow i boken "Europas trädgårdar" (1995). Utgångspunkten i den tidens strävan mot det storskaliga är kanske snarare en vilja att komma bort från den trånga, smutsiga och mörka 1800-tals staden. Där industrialiseringen och den snabba urbaniseringen trängt ihop allt för mycket folk på en allt för liten yta. En reaktion mot den typen av stad blev istället att göra husen till en enda gigantisk enhet så att det finns plats över för naturen att breda ur sig.

Le Corbusier kollektivbostadshus i Marseille, Unité d'Habitation, är ett gigantiskt exempel på detta sätt att tänka kring arkitekturen och de olika sätt som en stad kan vara organiserad på. Det som är extra intressant med denna byggnad är att den trots sin storskalighet har sin fysiska utgångspunkt i den mänskliga skalan. Le Corbusier har i skapandet av såväl exteriör som interiör utgått från en standardiserad människas olika mått, från utformningen av lägenheternas dörrar, fönster, skåplockor och lampknappar till byggnadens fundament i form av gigantiska pelare. Den mänskliga skalan i detta fall är alltså den mänskliga kroppens fysiska mått. Den enorma huskroppen utgörs rent fysiskt inte av en kropp, utan av många människokroppar staplade på varandra. Enligt Rasmussen (1962) kan vi genom vår underlägsenhet i storlek faktiskt uppleva byggandets storlek, på ett övertygande och fysiskt sätt framförallt genom de höga pelarna som håller uppe byggnaden. Dessa pelare är fyra gånger en människas höjd (1,83m x 4) och Rasmussen (1962) beskriver det som att man genast får känslan av att de är gjorda för att hålla uppe någonting gigantiskt, alltså en bas som står i proportion till vad den ska bära. Hus som inte har en fast grund att stå på, upplevs enligt Rasmussen vara "fot-lösa", som att kapa en människa vid fotknölna. Skala handlar inte om storlek, utan relationen mellan olika dimensioner och hur den uppfattas av människan och hur tydligt dessa är redovisade.

De höga husens ideal under funktionalismen som fördes vidare till miljonprogrammets byggande, handlade mer om hur man upplevde den stora skalan och de stora perspektiven från och i själva huset, omgiven av den egna lägenheten. Arnstberg (2000) citerar Walter Gropius text från "Vår Bostad" 1931;

"I det på rätt sätt planerade och uppförda höghuset får varje familj, i vilken våning det än gäller, möjlighet att se ett stycke himmel. Från de breda ljusinsläppande fönstren bjuds utsikt över ett något 100-tal meter trädbevuxet parkbälte, som skiljer från nästa höghuskomplex och erbjuder en härlig tummelplats i ren och frisk luft för barnen. Här kan naturen riktigt tränga in i staden och göres så därtill alla tak och balkonger till trädgårdar – något som tyvärr hittills endast undantagsvis skett – kan faktiskt staden ovanför återerövra vad som gått förlorat av naturen på markytan genom husets uppförande.//...//Den gamla skräcken för hyreskasernerna kommer då att försvinna och människor får

istället känslan av att leva i en grönskande stad med naturens under dagligen – och inte blott under sparsamma söndagspromenader- inom räckhåll.” (Arnstberg, 2000, s.72)

Arnstberg (2000) slår fast att detta är en slående retorik och att höghuset representerade och stod som symbol för framtiden, men som historien bekräftat så levde inte verkligheten upp till denna retorik och Arnstberg ställer sig smått sarkastiskt frågan om Gropius, som hävdade att höghus skulle bli den biologiskt betingade, äkta bostadsformen i framtiden, kanske rentav tänkte sig att;

*”...höghuset och den moderna människan skulle vara en lika oupplöslig enhet som snigeln och skalet.”
(Arnstberg, 2000 s.72)*

Le Corbusiers och Gropius tankar kring byggnaden som utgångspunkt för livet i staden, där huset skulle innehålla de funktioner som tidigare gatulivet stått för, höll sig kvar som en tanke och genom 1900-talet. Söderqvist (2008) skriver bland annat om strukturalismen inom arkitekturen på 70-talet, där man såg byggnaden som en stad och man exempelvis använde begreppet ”kommunikationsled” om vanliga passager, entréer och korridorer. ”Kommunikationslederna” skulle innehålla servicefunktioner, precis som en gata och organisationen av dessa leder skulle enligt Söderqvist uttrycka komplexiteten i de sociala mönstren, med många och olika gångar, nivåer och rumsbilningar.

Nordström (1999) som nämnts i början av detta avsnitt gör ett inlägg i debatten kring miljonprogrammet bevarande eller inte, genom att prata om att bevara kulturarvet från 1960-talet bör innebära att man utvecklar byggnaderna i ”sann funktionalistisk anda”. Det vill säga att låta husen ge uttryck för de funktioner och krav som finns idag. Det skulle kunna vara ett sätt att ta sig an problematiken kring miljonprogrammets framtid som snarare uppmuntrar till samarbete mellan den gamla arkitekturen och dagens arkitekter, planerare och politiker.

3 Människans sociala och fysiska utgångspunkter

I och med det moderna samhällsbyggandet hände någonting med de sociala strukturerna i den lokala offentligheten, skriver Elisabeth Lilja i boken "Den ifrågasatta förorten" (1999). Hon menar att de sociala strukturerna nu snarare byggde på en frivillighet, än på ett behov. I äldre städer och stadsstrukturer hade grannar behövt varandras hjälp för att klara vardagens måsten, men i och med välfärden minskade detta behov drastiskt. Detta ställde nya krav på bostadsområdet och på människorna själva för att mötas och interagera. Lilja (1999) skriver om miljonprogrammets storskaliga bostadsområden och förorter i allmänhet på följande sätt;

"Alla förorter ställer förstås sina speciella villkor men vissa drag är gemensamma, t.ex. den fysiska omgivningen och grannskapstankarna, närheten till naturen och zonindelningen med bostäder, arbetsplatser och servicefunktioner skilda åt. Detta betyder att vardagslivet utspelar sig i olika rum med liten kontakt sinsemellan. Det privata är privat, men även det offentliga blir privat. De äldre lever för sig, ungdomarna har sina mötesplatser, barnen är på dagis, fritids eller i skolan. En del av dessa rum, t.ex. där barn och äldre håller till, är framförallt kvinnornas. Andra rum, som ölkaféer och restauranger, är manliga miljöer. Den fysiska uppdelningen ger olika upplevelser och erfarenheter och människors berättelser om sin vardag kan se helt olika ut." (Lilja, 1999, s. 48)

Denna beskrivning av förortens sociala utgångspunkt (om än något stereotyp formulerad) får här fungera som sammanfattning kring den nya samhällsstruktur och den debatt som miljonprogrammet var en produkt av och en bidragande faktor till. Om tidigare kapitel har försökt skapa en förståelse kring och redogöra för de processer som ligger bakom miljonprogrammet, fokuserar detta kapitel istället på hur människan upplever sin fysiska omgivning och vilka konsekvenser det har för "livet mellan husen".

Kapitlet inleds med en presentation av Jan Gehl och hans syn på det funktionalistiska bostadsbyggandet, för att sedan gå närmare in på teorierna kring människans sociala behov. I den senare delen av kapitlet tas vegetation i staden specifikt upp.

3.1 Jan Gehl och det funktionalistiska bostadsbyggandet

Jan Gehl föddes 1936 i Köpenhamn, han är utbildad arkitekt och professor i stadsplanering. 1971 gavs hans första bok ut, "Livet mellem husene", som den heter på danska, "Livet mellan husen", på svenska. Den första utgåvan var enligt Gehl själv, främst en debattbok som gjorde upp med den stadsbild och enligt honom, livlösa förortsbebyggelse som vuxit upp, inte minst under 60-talet och som Gehl beskriver som upplevelsefattig, innehållslös och livlös. Gehl var starkt influerad av Jane Jacobs idéer kring de amerikanska städernas utveckling, som redovisades i hennes bok "The Death and Life of Great American Cities" som kom ut i början av 60-talet. Gehl gifte sig med en psykolog, Ingrid Gehl, som också influerade och inspirerade honom att som arkitekt främst tänka utifrån människans behov i stadsplaneringen. Ingrid Gehl gav ut boken "Bo-miljø" samma år som "Livet mellan husen" kom ut (1971). Det är en för sin tid banbrytande bok som tar upp hur människor upplever och reagerar på sin boendemiljö. (Grønt Miljø, 2012).

Gehls kritisk mot det funktionalistiska samhällsbyggandet grundar sig alltså i den reduktion av det sociala livet, som han menar att den storskaliga arkitekturen förde med sig. Gehl utgår, lik som Lilja (1999) från att de sociala strukturerna inte längre hade förutsättningar för att fungera i den typ av miljö som uppstod som en följd av storskaligheten och det rationalistiska planerandet. Gehl skriver också att ingen hade för avsikt att reducera eller utesluta de sociala aktiviteterna från samhället, utan att man tvärtom tänkte sig att de stora grönområdena mellan husen skulle fungera som plats för rekreativa aktiviteter och ett rikt socialt liv. Problemet var enligt Gehl, att ingen närmare undersökte om dessa visioner skulle kunna stämma överens med verkligheten.

Gehl menar att det har blivit långt mellan människors händelser och funktioner i den nya funktionalistiska bebyggelsen och att bilen blir det primära transportmedlet medverkar ytterligare till att reducera uteaktiviteterna. Människan har i alla tider som vi bott i städer, använt gator och torg som samlingsställen för olika typer av aktiviteter men i och med funktionalismens storskaliga bebyggelse blev dessa utrymmen istället utbytta mot öde stigar och gräsmattor. Gehl skriver att stora format, räta linjer och långsträckta perspektiv inte passar sig bra för att vare sig gå eller uppehålla sig i och dessutom harmoniserar det dåligt med det kalla nordiska klimatet. Gehl säger att livet bokstavligen blåstes ut ur de nya bostadsområdena som en direkt följd av den fysiska planeringen som primärt uppfyllde de fysiologiska behoven och som gav solljus och renlighet.

Människans sociala behov och "livet mellan husen"

Gehl arbetar utifrån tanken att det är det **sociala behovet** som är det grundläggande behovet för människor och att det är utifrån det behovet man ska planera och forma städer och bostadsområden.

Att bygga och planera med de sociala behoven som utgångspunkt förutsätter att man förstår vad de innebär och vad "vad livet mellan husen" betyder. Gehl menar att "livet mellan husen" är de kontakter som uppstår utanför det egna hemmet och han definierar på ett förenklat sätt tre typer av "liv" eller aktiviteter som kan förekomma på en gata, i ett bostadsområde eller i en stad som; *nödvändiga aktiviteter, valfria aktiviteter och sociala aktiviteter*. Dessa är i olika grad beroende av *kvaliteten* på den fysiska miljön och det är i den relationen som "livet mellan husen" uppstår. Gehl beskriver de olika aktiviteterna på följande sätt;

Nödvändiga aktiviteter, det som vi måste göra, oavsett var eller hur vi bor. Gå till jobbet och skolan, handla, vänta på bussen m.m., vardagsaktiviteter som vi alla gör och som utgör en större eller mindre del av vår tillvaro. De vardagliga, nödvändiga aktiviteterna påverkas inte i någon större grad i antal av utemiljöns kvalitet. De pågår oavsett tid på året eller väderförhållanden. Däremot så påverkas upplevelsen av dessa aktiviteter av utemiljöns kvalitet vilket är betydande för de sociala aktiviteterna.

Valfria aktiviteter, de aktiviteter man kan ta sig för om man har lust till det och om möjlighet finns. Att gå en promenad, att sitta och njuta av solen eller bara stå och betrakta sin omgivning en stund. Det är aktiviteter som enbart förekommer om de yttre villkoren är goda och bjuder in till det. De valfria aktiviteterna är mycket viktiga, eftersom allt vi gör för rekreation räknas till denna kategori och avspeglas på både psykisk och fysisk hälsa. Människors hälsa påverkas alltså direkt av den fysiska miljön och hur den är planerad.

Sociala aktiviteter, är det som vi gör som förutsätter att andra människor är närvarande. Allt från att på avstånd betrakta ett flöde av människor som kommer och går på en plats, till barnens gemensamma lekar, eller korta samtal mellan grannar. För de allra flesta människor är det viktigt att känna tillhörighet och att kunna identifiera sig med en speciell grupp, att ha möjligheten att observera andra människor är en viktig del av identitetsskapandet. Det handlar alltså om de aktiviteter som pågår i det offentliga rummet, som alla kan ta del av. De sociala aktiviteterna uppstår i stort sätt alltid som en direkt följd av att en nödvändig- eller valfri aktivitet redan existerar. Ju bättre förutsättningar dessa aktiviteter har, desto bättre förutsättningar och kvalitet får även de sociala aktiviteterna. Även om det kan vara svårt att påverka kvaliteten och intensiteten av sociala kontakter, kan de passiva kontakternas frekvens i allra högsta grad påverkas. Detta i sin tur kan ha stor betydelse för om andra typer av sociala kontakter uppstår. De sociala kontakterna utgör en av

det absolut viktigaste kvaliteterna enligt Gehl och är själva målet med att skapa aktivitet i det offentliga rummet.

Aktivitet som attraktion:

Eftersom begreppet sociala kontakter inte är entydigt, utan kan innebära så många olika typer av umgängesformer, delar Gehl upp begreppet på ett förenklat, men tydligt, sätt enligt intensitetsgrad. Den passiva kontakten, att se och höra andra människor men inte aktivt delta har *låg intensitet*, medan umgänge med nära vänner har *hög intensitet*. I detta sammanhang behandlar Gehl först och främst de passiva kontakterna, som betydande i sig själva och som förutsättning för andra typer av kontakter med högre intensitet ska skapas.

Ett genomgående fenomen på alla platser där olika människor befinner sig samtidigt är att människor och aktivitet lockar till sig fler människor och fler aktiviteter, Gehl kallar det *aktivitet som attraktion*. Om man står inför valet att gå på en tom gata eller på en gata med andra människor så väljer de flesta människor att gå på den gata där det redan finns folk. I en stad eller i ett bostadsområde har de flesta boende ganska bra bild av vart man kan hitta andra människor vid olika tider på dygnet. Gehl nämner ett citat från en perceptionsundersökning som arkitekten Cleas Göran Guinchard skriver om i boken "Bilderna av förorten" från 1965, som belyser vikten av de mänskliga kontakterna i ett samhälle.

"- Det var intressant att se, hur svårt det var för många av de intervjuade att ha estetiska synpunkter på deras närmiljö. Många svarade på frågan "– Varför är staden ful/fin?", med t.ex: "– Den är barnvänlig", eller: "– Det finns många biografen"...". Staden beskrivs utifrån de aktiviteter som försiggår på olika platser, snarare än hur den är utformad rent fysiskt. (Gehl, 1980 ss. 21-22)

Behovet av mänsklig kontakt hänger samman med behovet av att uppleva menar Gehl. Att uppleva andra människor är att uppleva en rikedom på variation och ständig förändring. Till skillnad från att uppleva hus, som är statiska i sin form och sitt uttryck. Genom att befinna oss där andra människor också är görs många saker i vardagen lättare och vi tillgodogör oss kunskap som vi annars skulle ha svårt att ta till oss. Vi kan upprätthålla sociala kontakter, få information om andra människor och om omvärlden. Vi blir inspirerade till aktiviteter, till att tänka nya tankar och till att hitta lösningar på problem enligt Gehl.

Att uppleva och betrakta andra människor kan i många fall vara den största anledningen till varför vi går på en shoppinggata eller besöker ett kafé, snarare än att vi faktiskt behöver handla eller äta någonting. Det primära syftet med en plats behöver alltså inte nödvändigtvis vara det som den faktiskt blir uppskattad för eller är till för. Bänkar till exempel, är ofta till för att vila på men enligt en undersökning som genomfördes av arkitekten John Lyle på Tivoli i Köpenhamn och som Gehl refererar till, visade det sig att de bänkar som användes flitigast är de som finns i direkt anslutning till områdets huvudstråk, där man alltså kan observera andra samtidigt som man sitter, medan bänkarna i de lugnaste delarna är de som används minst. Även de bänkar som "vänder ryggen" mot aktiviteter och människor är mindre populära att sitta på, trots att de står precis intill de "framåtvända" bänkarna.

De sociala processerna i ett samhälle är enligt Gehl i hög grad påverkbara av de fysiska strukturerna men kan inte ses som en direkt följd av dessa. Människors vilja och behov av att ingå i och skapa sociala sammanhang, att intressera sig för och interagera med varandra är inte beroende av sin omgivning förrän att existera. Den fysiska omgivningen kan däremot influera dessa processer i positiv eller negativ riktning.

Sammanfattningsvis konstaterar Gehl att livet mellan husen i en stad, i nästan alla situationer, värderas högre än platserna och byggnaderna i sig. Detta betyder inte att den fysiska platsen och byggnaderna i sig saknar betydelse, vilket belyses närmare under i följande stycke.

Människan och den byggda miljön

Bebyggelsens fysiska struktur ska stå i förbindelse med den sociala strukturen i ett samhälle eller i ett bostadsområde. Vill man skapa ett område med starka sociala strukturer måste de fysiska strukturerna spegla detta. En god utekvalitet är alltså en förutsättning för en god uteaktivitet.

Att påverka uteaktiviteterna genom en god utekvalitet är ett arbete som sträcker sig över flera skalor i stadsplaneringen enligt Gehl, från den övergripande stadsplaneringen till detaljplanerna i den lilla skalan. I denna del behandlas främst den stora skalan och Gehl beskriver två ytterligheter av stadsplanering, som han ställer mot varandra. Den ena är den "modernistiska" staden med höghus, stora parkeringsgarage, en omfattande biltrafik och stora avstånd mellan husen, alltså den typen av struktur som miljonprogrammet är så starkt förknippad med. En sådan stadsplanering ger som beskrivet tidigare, få möjligheter till kontakt mellan människor, uterummet är stort men innehållslöst.

Den andra ytterligheten är den "medeltida" staden som är uppbyggda med låga, närliggande hus, där man i stor utsträckning kan gå till fots och med många platser att stanna upp på i anknötning till bostadshus, butiker och arbetsplatser. I en sådan stad menar Gehl att människor och byggnader samspelar och man bjuds in att använda utemiljön och det offentliga rummet till sociala aktiviteter av olika slag.

Dessa två stadstyper är som sagt ytterligheter och en stad eller ett bostadsområde kan mer eller mindre vara en blandning av båda. Det som är kärnan i denna jämförelse och utgångspunkten i Gehls resonemang kring den fysiska planeringen kan sammanfattas i tre frågor; *Hur många? Hur länge? Vad?* Gehl menar att man genom stadsplaneringen, kan påverka människors aktivitetsmönster för att först och främst se till att människor samlas. Det behövs minst två personer föra att sociala aktiviteter ska uppstå. När människor är samlade kan man också påverka hur länge de stannar på platsen. Tiden är avgörande för att kunna påverka vilka aktiviteter som människorna ägnar sig åt.

Att vara medveten om dessa principer och att kunna påverka dem är grunden för att skapa utemiljöer med god kvalitet menar Gehl och gör en jämförelse med hur biltrafiken ökar i takt med att nya vägar byggs och att mänskliga aktiviteter ökar på samma sätt om man skapar fysiska förutsättningar för att de ska kunna ske. Finns inte de fysiska förutsättningarna för människor att gå på en plats så kommer de heller inte gå där och går ingen där kommer definitivt inget liv att uppstå på platsen.

Planeringens olika fysiska skalor står i förbindelse med de sociala strukturernas hierarkier där familjen är den minsta enheten och stadsrummets offentlighet den störst. Det finns alltså olika grader av offentlighet i de sociala strukturerna, vilket påverkas av deras intensitetsskala, vilket enligt Gehl också bör speglas i de fysiska strukturernas inbördes skillnader. Hur vi beter oss har med hur privat eller hur offentligt rummet upplevs vilket i stor grad har med uppfattningen av skala och proportioner att göra.

Människans sinnen som utgångspunkt i den fysiska planeringen

Människan har ett behov av att orientera sig i sin fysiska omgivning, att se en struktur och kunna hitta vägen menar Jan Gehl och hänvisar till Ingrid Gehls bok "Bo-miljø" från 1971, som tar upp vikten av att i planeringen av bostadsområden ha kunskap om och ta hänsyn till människans förmåga att uppfatta sin omgivning, alltså hur människans sinnen fungerar.

Gehl beskriver fem olika principer i den fysiska utformningen som skapar isolation eller kontakt, det vill säga fysiska strukturer som försvårar eller underlättar kontakten mellan människor. Dessa fysiska förutsättningar står i stark förbindelse med människors upplevelse av skala och rummets storlek, som i alla plan bör anpassas till den typ av aktiviteter och den mängd människor som planeras vistas där.

Gehl skriver om att samla eller sprida aktiviteter i den stora- den mellersta- och den lilla skalan, där detaljerna blir viktigare ju mindre skalan är. I den lilla skalan befinner sig människor nära byggnader och nära varandra, där räknas varje meter och rummet bör anpassas till de mänskliga sinnenas förmåga att uppfatta detaljer i omgivningen, alltså den mänskliga skalan.

Avstånd i den mellersta skalan handlar mer om att se till att gångavstånden och avstånden mellan byggnader och olika funktioner inte blir för stora. Det är när vi går som vi verkligen kan uppleva och interagera med vår omgivning, därför är det enligt Gehl viktigt att avstånden och skala inte blir för stora så att vi upplever det som tråkigt och jobbigt att gå och av den anledningen låter bli.

Den stora skalan är allt för stor för att människan ska kunna uppfatta dess helhet. Det handlar om att samla människor i tid och rum som beskrivits tidigare och där skalan snarare handlar om hur vi färdas mellan olika områden i staden och vad vi har möjlighet att uppleva på vägen.

Gehl har sammanfattat de fysiska principerna som kan motverka eller uppmuntra kontakt mellan människor i några enkla punkter: (Gehl, 1980, s. 68)

<u>Isolation:</u>	<u>Kontakt:</u>
Mur	Ingen mur
Stora avstånd	Små avstånd
Hög hastighet	Låg hastighet
Flera våningar	Ett plan
Orienteringen bort från andra	Orientering mot varandra

3.2 Vegetation som länk mellan människa och arkitektur

Det finns ett behov av att definiera "*det gröna livet mellan husen*" och framför allt vad det "*gröna*", alltså vegetationen kan fylla för funktion för upplevelsen av staden. Henry F. Arnold skriver om detta i boken "*Trees in urban design*" från 1993, där han börjar med att förklara att det största problemet för en designer att arbeta med träd som material, är att träden i sig har en så tilltalande form. Man riskerar att sätta trädets enskilda estetiska värden, framför att skapa komplexa kompositioner som istället bidrar till stadens fysiska strukturer i stort. Arnold (1993) beskriver därför i de fysiska och abstrakta design-principer som enligt honom har störst påverkan på staden och människans förhållande och upplevelse av denna.

Dessa principer används i detta arbete eftersom Arnold (1993) tycks ha en likande uppfattning i sitt sätt att se på användandet av träd i urbana miljöer, som Gehl har på stadsplaneringen i stort. Det vill säga, att estetiska och funktionella avväganden sker utifrån människans upplevelse och användning av sin fysiska miljö, inte minst i dess skala och proportioner. När Arnold skriver om träd i urban miljö, utgår han främst från tre egenskaper som ett träd kan ha. Det är *storlek*, *genstruktur* och *bladverkets täthet*. Han menar att dessa egenskaper är de som i högsta grad påverkar människans upplevelse av träd och därför bör vara det som främst avgör vilket träd man väljer. De mer dekorativa effekterna som träd kan ha, i form av bladfärg, blomning, frukt, bark mm, hör mer till den privata trädgården än till stadens storskaliga trädplanteringar.

Henry F. Arnolds design-principer för träd i stadsmiljö:

Fysiska design-principer:

Samstämmighet: Många städer har ett behov av att enas, i den bemärkelsen att skapa fysiska länkar mellan olika delar av staden. Träd är ett utmärkt designelement att använda för att åstadkomma denna samstämmighet inom en stad, eller ett område. Till exempel kan stora lövfällande träd, som på sommaren skapar en djup skugga och på vintern sträcker ut sina kala grenar, om de återkommer genom staden, skapas en kontinuitet som binder samman, utan att sitta samman. Eftersom träd är levande organismer läses de samman som en enhet på ett annat sätt än de "döda" materialen man använder i byggnader.

Organisation: I vårt samhälle är naturen och vegetationen organiserad på olika sätt, men kan på ett förenklat sätt delas in i tre olika områden. Den orörda "vilda" naturen, där de ekologiska förutsättningarna avgör hur naturen ser ut och är organiserad. Den andra typen är den agrara naturen, där människans påverkan är påtaglig på de naturliga systemen. En sådan typ av system kan vara estetiskt mycket tilltalande, eftersom det bildas en stark kontrast mellan den kultiverade jorden och den anpassade "vilda" naturen runt om. Den ursprungliga topografin är en viktig del av hur det agrara landskapet upplevs och det faktum att träd i ett öppnare landskap har plats att utveckla sin solitära form på ett annat sätt än i en skog. Den tredje typen av vegetation är den urbana, som är en helt artificiell natur, där de ekologiska principerna inte får råda fullt ut. Därför menar Arnold (1993) att det är lönlöst att försöka imitera naturen i stadsmiljö, de ekologiska förutsättningar och den komplexitet som ger den vilda naturen sin karaktär går inte att återskapa i staden och är därför inte någonting att sträva efter. I och med den växande staden och uppkomsten av förorter i det agrara landskapet, riskeras kontrasten mellan den agrara naturen och den urbana att suddas ut och skapa en natur i staden som varken är agrar eller urban, vilket leder till otydliga gränser mellan stad och landsbygd och även otydliga gränser inom staden i sig.

Geometriska mönster: Att arrangera träd i olika mönster ger liv åt en plats och en tredimensionalitet som kan hjälpa människor att orientera sig och uppleva en rytm när man rör sig genom staden. Trädstammars visuella tydlighet och igenkänningsfaktor förbättrar människors uppfattning och förståelse av sin omgivning. Arnold (1993) fortsätter sitt resonemang och framhäver att träd som reflekterar eller förtydligar de omkringliggande byggnadernas geometri på ett påtagligt sätt kan förbättra kontakten mellan inomhus och utomhus, det privata och det offentliga rummet. Bland annat detta gör det viktigt att designa byggnader och landskap tillsammans, som en komposition och inte som två separata delar av en stad eller ett område. Arkitektur och natur arbetar tillsammans för att hitta ett gemensamt grepp och gemensamma lösningar till de problem som uppstår. Att använda sig av ett levande växtmaterial kan också innebära större frihet än för hus till vilka arkitekten måste hålla sig till viss standard och rent praktiska aspekter. Möjligheterna att arrangera träd i de grundläggande geometriska formerna, cirkeln och kvadraten är närmast oändliga.

Abstrakta design-principer:

Att designa handlar inte alltid om det man kan ta på, utan de mer abstrakta och indirekt effekterna kan vara minst lika viktiga. Det handlar om det som händer i mötet med olika material, strukturer och skalor.

Övergångar: Träd har en viktig roll som länk mellan den mänskliga skalan och storskaliga byggnader. Trädens egenskaper gör det möjligt för oss att uppleva båda skalorna samtidigt. De är transparenta i sin uppbyggnad vilket gör att de fungerar bra som övergång eller anslutning mellan olika rum och skalor. Träd kan bilda arkader som för samman olika byggnader, de kan separera

områden med olika skalor eller strukturer och de kan forma tak för till entréer för att stegvis leda besökaren in.

Skala: Skala innebär en relation mellan olika dimensioner. I detta fall handlar det om relationen mellan träd, den urbana platsen i form av byggnader och platser och hur denna relation upplevs av människan. Träd kan ge en psykologisk känsla av trygghet och skydd, samtidigt som man är medveten om storskaligheten runt omkring. Träden fungerar som filter mellan människan och byggnaden. Det är svårt att hitta något annat material som kan ersätta träden i denna aspekt. Bygga material är ofta allt för konkreta och fasta i sin form för att fylla samma funktion som träd, som är mer "upplösa" i sin gestalt och i sina gränser. Att använda träd för att skapa ett rum eller en plats i mindre skala, där människor trivs att vara, tillåter öppnare och mer storskaliga strukturer i staden i övrigt.

Ljus och skugga: Att som designer använda sig av kontrastverkan mellan ljus och skugga kan skapa liv i annars döda material i staden, så som sten, asfalt och betong. Ljus ger liv, och träd är mycket lämpliga för att skapa dessa kontraster. Genom att både släppa in ljus och skapa skugga, skiftande beroende på väder och årstid. Träd kan användas för att skapa skugga på allt för soliga platser, medan de på vintern, när solen är välkommen kan släppa in ljus genom sina kala grenar. Detta gör lövfällande träd extra bra på platser med kallare vinter temperaturer. Att designa ljus och skugga med träd ger en stor frihet jämfört med byggda strukturer och att arbeta med årstidsförändringar kan skapa stora effekter och göra platser användbara och uppskattade hela året.

4 Klostergårdens sociala och fysiska utgångspunkter

Medan de tidigare kapitlen har behandlat miljonprogrammet och det modernistiska samhällsbyggandets effekter på människans liv i stort, fokuserar detta kapitel på bostadsområdet Klostergården specifikt. Områdets ursprung, uppbyggnad och karaktär har mycket gemensamt med andra miljonprogramsområden i Sverige men det finns också unika förutsättningar som påverkar upplevelsen av området och de fysiska förutsättningarna i stort. Detta kapitel är en redogörelse för Klostergårdens historia och uppbyggnad och struktur, för att placera området i en fysiska och social kontext och bör läsas med föregående kapitelns redogörelse för Gehls teorier om stadsplaneringens inverkan på "livet mellan husen" i åtanke. De fysiska strukturernas påverkan på så väl människor som vegetation diskuteras vidare i kartläggningen och analysen av Klostergårdens vegetation och grönstruktur, kapitel 5.

4.1 Klostergården då och nu

Figur 1. Lunds kommun markerat med rött på kartan.

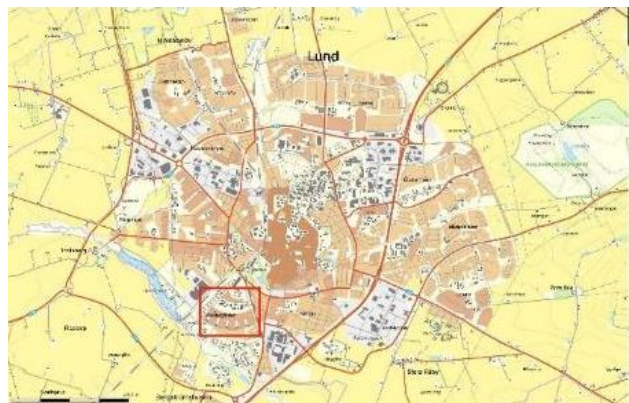

Bild 1. Lund med Klostergården markerat i söder.

Befolkning totalt:	4 562 invånare
Yta:	201 ha
Parkmark:	20 ha (42%)
Parkmark i % av stadsdelen:	10% (bostadsgårdar ej inräknade)
Parkmark per invånare i Klostergården:	43m ²
(Siffror från Lunds kommun 2002)	

Klostergården ägs och förvaltas av olika privata företag, bostadsrättsföreningar och kommunen. Figur 3 förklarar övergripande de olika ägandeformerna i området markerat med olika färger. Där färgkodning saknas är det Lunds kommun som äger och förvaltar marken.

Figur 2. Klostergården idag, ägande och förvaltning. Den gröna sträcka linje utgör gränsen för Klostergården

- Bostadsrättsföreningar, flera olika.
 - Hyresrätter, flera olika hyresvärdar.
 - Serviceområde med skola, handel och kyrka, flera olika aktörer.
- Övriga ytor förvaltas och ägs av Lunds Kommun.

Klostergårdens ursprung

Bild 2. Häradsekonomisk karta Lund 1910-15

Klostergården är ett bostadsområde beläget i södra delen av Lund, vilket visas i bild 1 i Lunds kommun i Skånes västra delar, kommunen är markerad med rött i figur 1. Området byggdes 1963-68, men namnet Klostergården har äldre ursprung än så. Om det kan man läsa i Paul Hansson och Anna Rabows kulturmiljöanalys av Klostergården från 2006. Efter den stora skiftesreformen som här verkställdes 1785, flyttades St: Peters klostrets säteri till de nya markerna, där Klostergården idag ligger. I folkmun kallades gården kort och gott för klostergården. 1910 brann hela gården ner men byggdes upp igen och 1912 stod en mangårdsbyggnad och ekonomibyggnader i rött tegel på platsen. Ägare vid den tiden var Greve Trolle-Wachtmeister. Idag finns ingenting kvar av byggnaderna, men några träd finns bevarade och syns i mitten av bild 6.

Klostergården låg ensamt i ett annars agrart landskap, med vägar mot Källby i väst och Lilla Råby i öst, vilket framgår i bild 5. Det var inte långt till Lund, men ändå utanför stadens gränser, som i söder då sträckte sig till Stadsparken, se bild 2. 1856 påbörjades arbetet med tåglinjen Lund/Malmö och järnvägen skapade då en fysisk gräns västerut. Österut byggde man en linje mot Staffanstorp. Klostergården började nu ligga mellan, snarare än utanför och på 1870- talet byggdes det stora och slutna sjukhusområdet St: Lars, strax söder om Klostergården. I och med det hade de yttre gränserna för den framtida Klostergårdsbebyggelsen definierats. 90 år senare började planerna för Klostergården som det ser ut i daga att ta form (Hansson & Rabow, 2006)

Nya Klostergården planeras

Lund hade fram till 1930-talet en mycket långsam utbyggnadstakt men från 30-talet började man expandera Lund med villaområden och så småningom områden med flerfamiljshus. Exempel på dessa är Väster, Kobjer och Järnåkra, men Klostergården var starten på den verkliga expansionen, där

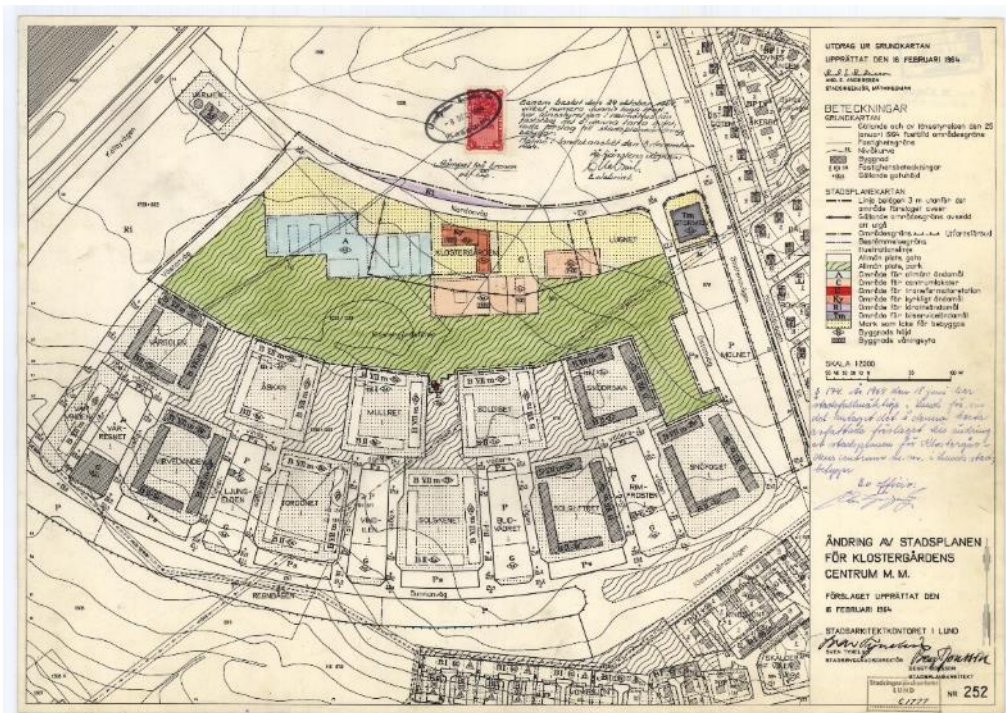

Bild 4. Omarbetning av stadsplanen för Klostergårdsfältet och Klostergården centrum, från 1964.

Klostergården byggdes med förhoppningen om att ca 7000 personer skulle flytta in i området, men så många har det aldrig bott här. På 60-talet var det upp mot 6000 personer som bodde här men mot slutet av 70-talet var antalet boende nere på ca 4000 personer. Detta kan delvis förklaras med att många bodde och bor kvar i sina lägenheter även efter att barnen flyttat hemifrån, menar Gunnar Stensson (2004), ordförande i Klostergårdens byalag och boende i området sedan många årtionden tillbaka. Det blev med åren glesare i husen och tystare på gårdarna och Gunnar Stensson (2004) menar att det trots detta finns en gemenskap på Klostergården som vuxit fram genom det gemensamma livet i området. Just Klostergårdens byalag är ett exempel på detta, ett forum där boende i området kan samlas kring gemensamma angelägenheter gällande livet på Klostergården och Klostergårdens utveckling.

Klostergården i stadsbilden

Klostergården ligger nu som ett av flera områden som omgärdar till Lunds medeltida stadskärna, se bild 5. Bland annat stora industrier som Tetra Pak och Åkerlund & Rausing och bostadsområdena Järnåkra. Det är bebyggelse från 30-talet till tidigt 70-tal (nu även från 2000-talet, egen anmärkning), men de har ändå vissa tydliga drag som är gemensamma enligt Hanssons & Rabows kulturmiljöanalys (2006), där tas även några gemensamma punkter upp;

Det är relativt storskaliga anläggningar, där stadsplanemönstret är strikt och tydligt. Byggnaderna är i varje område utformade efter samma arkitekturideal där det röda teglet är dominerande drag genom hela tidsperioden. Kompletterande färger till det röda teglet är ofta vitt och blått. Grönytorna är relativt stora och häckar, trädader samt alléer är vanliga. Byggnaderna ligger ofta så att de bildar gröna gårdsrum.

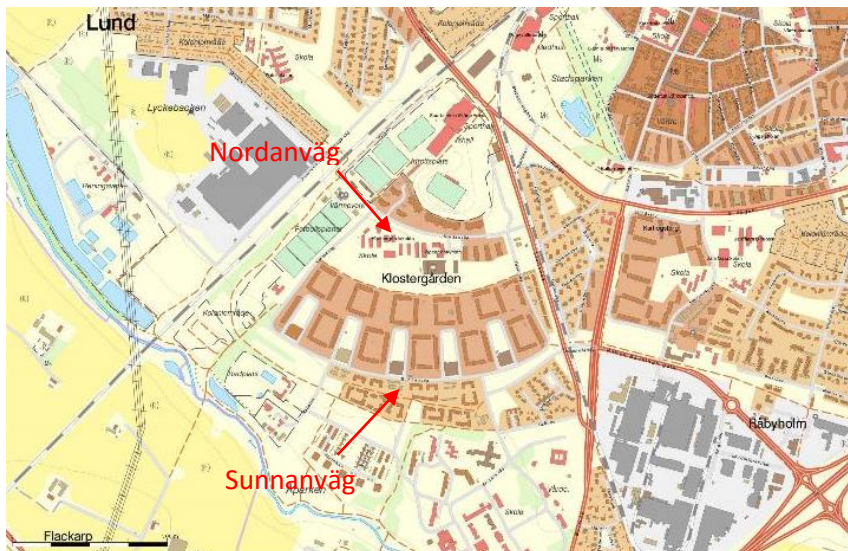

Bild 5. Klostergården i stadsbilden.

I Hansson & Rabows (2006) rapport understryks att det är just **stadsbilden** som är likartad i dessa områden, alltså den visuella stadsplanen och bebyggelsen. De funktionella sambanden och sammanhangen med övriga staden är däremot svaga.

Klostergården i verkligheten

I Hanssons och Rabows (2006) kulturmiljöanalys tas en rad punkter upp som är karaktäristiska för Klostergårdens bebyggelse och plan, bland annat;

De starka gränserna runt och i området, med gång och cykelförbindelser genom området. En enhetlig utformning i tegel, i centrumanläggningen med särskild kvalitet, samt trafiksepareringen och koncentration av verksamheter i centrumanläggningen.

Klostergårdens i plan skiljer sig egentligen inte nämnvärt från miljonprogrammets standardiserade modell skriver Hjördis Kristensen i boken "Lund under expansion" (1990), men det blir en annan sak när det kommer till verkligheten fortsätter Kristensson (1990). Åtta-våningshusen ligger inte i rad efter varandra som var vanligast för denna tid, utan bildar istället L-former, som kan skönjas på bild 6 och tillsammans med de två lägre längorna, också de i L-form, bildas intima gårdar som länkar samman de olika bostadsformerna och skapar goda förutsättningar för människor och växter, trots det utsatta läget på slätten.

Husens röda tegelfasader visar enligt Kristensen (1990) följsamhet till gammal lundatradition och är genomgående i hela området vilket ger en starkt enhetlig karaktär. Det satsade även på offentlig konst i området vilket Kristensen (1990) ser som ett sätt att skapa identitet till ett annars anonymt område. Centrumanläggningen, med skola, service och butiker är alla byggda i ett plan, det är bara kyrkan som sticker upp i norr, med ett sådant avstånd från bostadshusen att deras stora volym inte konkurrerar med kyrkans torn och klockstapel skriver Hansson & Rabow (2006).

Klostergårdsfältet som delar av bostäderna från områdets centrum, har en speciell ställning på Klostergården och bildar en natur-lik fond i norr för bebyggelsen att vila sig mot skriver Kristensen (1990). Fältet breder ut sig även söderut, med instickare mellan gårdsenheterna och vidare in på gårdarna. Grönskan skulle kontrastera mot den urbana bebyggelsen, skriver Hansson & Rabow (2006). Klostergårdsfältet anlades främst för rekreation och avkoppling, medan gårdarna var till för lek och andra mer hushållsnära aktiviteter. Även vid parkeringsplatserna i de södra delarna anvisades rekreationsområden för tennisplaner, lekplatser mm.

Bild 6. Flygbild över Klostergården med omkringliggande bebyggelse och åkermark, 1968.

Eftersom det före exploateringen inte fanns annat än åkrar där Klostergården nu ligger fanns det ingen natur att ta hänsyn till eller utgå ifrån i skapandet av grönområden. På Klostergårdsfältet är marken modulerad för att skapa mjuka kullar och buskar och träd är planterade för att återskapa naturen. Man använde sig av få växtarter och valde sådant som har en regional anknytning. Två parallella cykel- och gångvägar löper genom hela området och är kantade av lindalléer. På dessa kan man snabbt ta sig från ena sidan av området till den andra i öst-västlig riktning. Cykelvägarna

följer den böjda form som Sunnanväg och Nordanväg har och som huskropparna tillsammans bildar, vilka markerats i bild 5. På Klostergårdsfältet är gång- och cykelvägarna mer slingrande och följer de organiska formerna i mark och vegetation, skriver Hansson & Rabow (2006). I syd- nordlig riktning är det inte lika lätt att ta sig raka vägen, men en axel i form av en gångförbindelse från kyrkans kampanil (klocktorn), genom centrumläggningen, över parkområdet och vidare genom bostadsområdet kan skönjas. Den är tydligast mellan kyrkan och fram till den nordligaste av de parallella cykelvägarna men slutar i ingenting på en parkeringsplats längst Sunnanväg (Hansson & Rabow 2006).

Bredvid centrumläggningen finns en stor plaskdamm som varit avstängd i många år. Denna vår (2015) öppnade den igen och fylls nu under sommaren åter med plaskande och lekande barn. Det skapar en naturlig samlingspunkt för både barnfamiljer och andra som bara vill stanna upp ett tag på väg till och från centrum.

5 Resultat av kartläggningen av Klostergårdens vegetation

Med den information som presenterats i tidigare kapitel kan man konstatera att Klostergården som helhet har den typ av struktur Gehl beskriver som i grunden separerande. En funktionsseparerad stadsdel där storskaliga byggnader är placerade långt ifrån varandra i ett landskap utan direkt kontakt med den övriga staden. Som föregående kapitel beskriver finns det också delar som inte fullt ut följer de rådande principerna för miljonprogrammets byggande och ger Klostergården en egen karaktär och förutsättningar som skiljer sig från många andra funktionalistiska bostadsområden. De kringbyggda gårdarna är en av dessa och Klostergårdsfältets utformning och placering en annan. Dessa förutsättningar avspeglar sig i vegetationen men inte i så hög utsträckning att det inte går att dra paralleller till andra miljonprogramsområden. Därför innebär resultatet av kartläggningen av Klostergårdens vegetation även ett resultat som går att applicera på andra storskaliga bostadsområden, vilket också är en del av syftet med arbetet.

Gehl behandlar inte vegetationen specifikt i sina teorier, utan istället blandas vegetationen in som ett av flera element som kan användas för att skapa fysiska strukturer i staden. Catherine Dee (2001) skriver i sin bok "Form and fabric in landscape architecture" om vegetationen som ett primärt redskap att definiera rum och plats, genom sin egenskap att skapa effekter i både golv-, vägg- och takplanet i en oändlig variation, vilket även Arnolds (1993), redan nämnda, design-principer tar upp. Det kan i så fall betyda att vegetationen också kan förändra upplevelsen av miljonprogrammets storskalighet. En möjlighet att med vegetationen skapa fysiska strukturer i de storskaliga bostadsområdena som i högre sammanfaller med det som Gehl och andra kritiker till det funktionalistiska bostadsbyggandet menar saknas.

Gehl skriver att det inte vid alla tillfällen finns skäl för att samla människor. Det måste finnas utrymme även för lugna och stillsamma rum, inte minst som kontrast till de mer fartfyllda platserna. En viktig poäng som Gehl lyfter fram är att det är människor och händelser som ska samlas och inte byggnader. Bebyggelsetätheten är inte det avgörande för om aktivitetsgraden är tillfredställande, det avgörande är bebyggelsens utformning, detaljplanen och förhållandet till den mänskliga skalan och där skulle alltså vegetationen kunna spela en betydande roll för att definiera rummet både i form och till funktion.

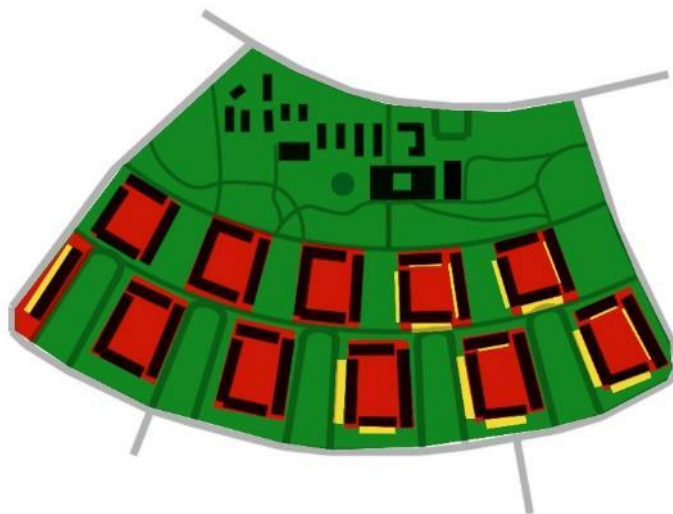
tillvägagångsätt

I kartläggningen ligger fokus på de större vegetationsstrukturerna eftersom det är dessa strukturer som i litteraturstudien visat sig vara de som mest påverkar människors upplevelse av rum och plats. Vegetationen visas med utvalda bilder och platsen för vart de olika bilderna är fotograferade redovisas på kartan i slutet av kapitlet, på sida 57, figur 8, där varje nummer representerar en bild med sammanummer.

För att studera Klostergården i närmare detalj delas området in i tre olika typer av rum, som enligt Gehl tillsammans utgör "scenen" för det liv som utspelar sig mellan husen, *det offentliga-, halvprivata- och det privata rummet*, se figur 9. Genom att i de fysiska strukturerna gradvis stärka och understryka de sociala strukturerna i samhället, där de olika kontakternas intensitetsgrad till stor del skiljer olika strukturer åt, skapas en trygghet och en känsla av tillhörighet till rummet utanför den privata bostaden enligt Gehl. Skalan är viktig för att definiera graden av offentlighet menar Gehl och med en fysisk kontrast och en gradvisa övergången mellan det privata och det offentliga stärks de sociala strukturerna i samhället i stort.

Att samla folk i tid och rum är enligt Gehl en förutsättning för att någonting alls ska hända men det viktigaste enligt Gehl är hur rummen används, det som kan styras genom detaljplanen. För att kunna

diskutera och konkretisera användandet av uterummet används Gehls kategorisering av fysiska aktiviteter baserade på människans förmåga att; *gå, stå och sitta och att se, höra och prata*. Dessa aktiviteter existens är i hög grad påverkbar och beroende av utemiljöns utformning och kvalitet med koppling till de fysiska principer om isolering eller kontakt som beskrivits tidigare i kapitel tre. De ligger till grund för de nödvändiga-, de frivilliga- och de sociala aktiviteterna där aspekten om att en plats ska vara *trevlig att vistas på* tillkommer som en faktor för hur människor använder rummet. Väder och vind, upplevelsen av trygghet eller behovet av avskildhet spelar in i helhetsupplevelsen av ett rum. Gehl skriver att stora händelser utvecklas från de många små, där de små händelsernas existens alltså har en stark koppling till den mänskliga skalans närvaro.

Figur 3. Klostergården indelat i tre olika typer av rum:

- Det offentliga rummet
- Det halvprivata rummet
- Det privata rummet

5.1 Klostergårdens offentliga rum

Det offentliga rummet på Klostergården är stort och framför allt präglad av Klostergårdsfältets utbredning och de gångar som förbinder området olika delar. I det offentliga rummet möts människor från hela Klostergården.

Att planera det offentliga rummet handlar till stor del om att samla människor, att integrera olika aktiviteter och människor och att bjuda in istället för att stänga ute. Idéerna är de samma som i det privata och halvprivata rummet men skalan skiljer, i bästa fall, i de olika rummen åt. Skalan i det offentliga rummet kan vara större eftersom de sociala aktiviteterna främst är av låg intensitet vilket innebär att den närhet som finns i det privata rummet och som är en förutsättning för sociala aktiviteter av hög intensitet inte är lika viktig menar Gehl.

Om det i det halvprivata rummet fokuseras på uppehållsaktiviteterna, är det i det offentliga rummet enligt Gehl större fokus på de frivilliga aktiviteterna som att gå ut och promenera, ta en extra tur till affären eller bara sätta sig ner för att observera folk som går förbi. Enligt en undersökning som Gehl tagit del av är aktionsradien till fots för de flesta människor begränsad till 400-500 m per utflykt från det egna hemmet, om inte något specifikt mål är planerat, den radie vi uppfattar aktiviteter på är i sin tur ca 20-100 m. Det gör att koncentrationen av aktiviteter måste vara ganska stor för att man ska

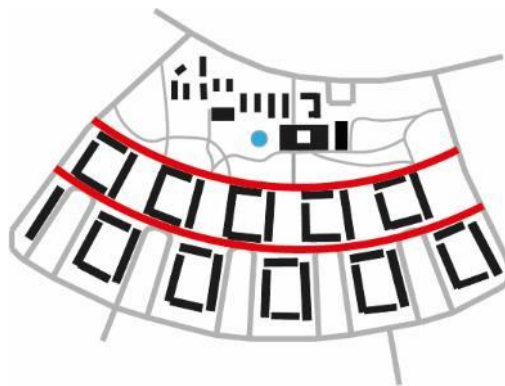
kunna ta del av dem. Därför är det viktigt att vara noga med varje meter av fasad eller gångväg som anläggs menar Gehl.

För att titta på vegetationen i Klostergårdens offentliga rum har jag valt att dela upp området i dess tänkta funktioner. Eftersom det i grunden är ett funktionsseparerat område är de olika funktionerna lätta att identifiera, *gångar och stråk, Klostergårdsfältet och centrumanläggningen*. I kartläggningen utelämnas parkeringsplatserna eftersom de inte har den sociala funktionen som de övriga delarna har och inte heller har den mängd vegetation som gör det möjligt att diskutera dess påverkan på de sociala strukturerna. Däremot har parkeringsplatsernas läge i utkanten av bostadsområdet en viktig funktion i sig, eftersom biltrafiken i övriga delar av Klostergården är mycket begränsad, med den följderna att den mesta transporten inom området sker till fots eller med cykel. Att dela upp Klostergården i de olika funktionerna betyder inte att det enbart är aktiviteter kopplade till dessa funktioner som tar plats där, jag studerar hur vegetationen och rummets skala bidrar eller motverkar de enligt Gehl grundläggande fysiska aktiviteterna, *gå, stå, sitta och se, höra och prata, samt trivseln* i stort.

Gångar och stråk

Klostergården har liksom många andra bostadsområden från miljonprogrammet ett stort antal gångar och stråk som leder till och från de olika funktionerna i området. Klostergårdens gångar är här uppdelade i två olika typer, utifrån fysisk karaktär och funktion. Den första typen av gång utgörs av de två alléer som löper genom hela området, se figur 4 och den andra typen är det stora antalet gångar som löper längst fasaderna och främst leder till och från husens entréer, se figur 5.

Alléer

Figur 4. De två alléerna är markerade med rött och löper genom hela området, mellan den västra och östra sidan av Klostergården.

Som figur 4 visar sträcker sig två alléer längst bostadshusen i öst-västlig riktning och består främst av höga lindar men med avbrott för avenboksplanteringar och byggnader i framför allt den nordligaste av de två alléerna. Alléerna följer de gång- och cykelvägar som förbinder Klostergårdens olika sidor med varandra. Åt öster rör man sig mot Lund centrum och de södra industriområdena och i väster mot ett stort område med fotbollsplaner och strövområde.

Alléerna skapar korridorer mellan de väldiga husen där rummets storlek påtagligt förminskas i kontrast mot om de inte hade varit där. De fungerar som övergångar eller filter mellan de storskaliga byggnaderna och reducerar skalan, samtidigt som de ger en känsla av trygghet och skydd, i enlighet med Arnolds (1993) design-principer. Dee (2001) skriver om träd som medlare mellan människor och byggnader och det tredimensionella rummet, som här skapas av trädskronorna, upplevs som mänskligt i sin skala, även om man kan uppfatta huskropparna genom trädskronorna, vilket visar på bild 7.

Alléerna är främst till för att färdas i, de har en tydlig riktning. För att gå är det enligt Gehl först och främst viktigt att det finns plats, vilket det inte är några problem med här. Att gå från ena sidan området till den andra genom någon av alléerna är en promenad på ca 500 m. Det är så långt som man enligt Gehl är bered att gå utan att ha något specifikt mål med sin promenad, men det är skillnad på den fysiska sträckan och den upplevda menar Gehl. Upplevelsen av att gå står i samband med både fysiskt avstånd och kvalitén på miljön där man färdas.

Enligt Gehl upplevs en sträcka längre om man redan från början har målet i sikte. I alléerna kan man inte se vart de tar slut förrän man börjar närma sig områdets utkant. Det beror dels på att de är bågformade men också på att trädraderna blockerar synfältet. Det leder till att man inte riktigt vet hur långt man har gått eller hur långt man har kvar utan istället kan fokusera på där man är. När man närmar sig alléns slut upplever man kontrasten mellan det mörkare allé rummet och det ljusa utanför vilket kan ses i bild 8. Denna kontrast i ljus bidrar till att markera gränsen för hela området. Trädens skuggning och ljusspelet på marken suddar ut gränsen en aning och skapar en mjuk övergång som

kan liknas med övergången mellan skog- och gräslandskap enligt Dee (2001), en övergång som leder till någonting nytt.

Variation är också viktigt för att ett gångstråk ska upplevas kortare och framför allt intressantare, enligt Gehl. Det kan göras genom att blanda små och stora rum, Dee (2001) skriver om att variera rummets storlek både i "vägg-" och "takplanet" längst den sträcka där man färdas. Alléerna på Klostergården har stora variationer i båda planen och blicken kan vid olika platser riktas ut mot Klostergårdsfältet eller mot de öppna grönyrtorna mellan husen, som bild 9 visar. Perspektiven blir längre, man kan se entréer där människor kommer och går och ljuset som faller in. Den långa allén blir till ett varierande rum att befinna sig i och både skala och proportion förändras längst färden. När avstånden är långa och sikten är god kan känslan av att ha både skydd och utblick förstärka upplevelsen av trygghet.

Bild 7. Ett avbrott i lindallén mellan hus och avenboksplantering.

Bild 8. Norra lindalléns slut i väst.

I figur 7 kan man också se att allén övergår från att vara ett rum med ett relativt lågt tak men med väggar där man kan blicka ut åt båda hållen, till ett rum med högt i tak men med huskroppen som vägg på ena sidan och en tätare avenboksplantering på andra sidan. Upplevelsen av allé finns kvar men rummet har förändrats i sina proportioner och vuxit på höjden

Alléernas träd skapar ett skydd mot väder och vind, men de stänger också ute solljus. De stora husen i söder ger en kompakt skugga till stora delar av cykel- och gångvägen och sommartid blir inte kontrasterna mellan det öppna och det mer slutna rummen särskilt stor, på grund av trädkronornas kompakta lövverk, på vintern däremot är skillnaden mer markant.

I utblicken från en entré ut mot den nordligaste allén och avenboksplanteringen skapar vegetationen en vägg som visuellt förminskar rummet och gör övergången mellan det privata och det offentliga mindre drastisk. Det offentliga rummet som i bild 9 utgörs av allén upplevs från denna vinkel inte direkt i sin helhet, det är först när man kommer ut i allén som rummets hela omfattning uppenbarar sig.

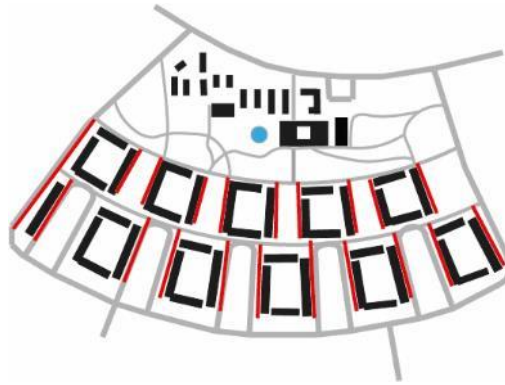
Bild 9. Avenboksplantering sedd från entré.

När man tittar norrut från entréerna i de södra åtta-våningshusen har man en öppen grönyta framför sig som sträcker sig ända till den norra allén och vidare ut på Klostergårdsfältet, se bild 10. Lindallén skärmar av det öppna området tvärs över och skapar en gräns mellan det rum som hör direkt till entrén och byggnaderna och det stora området på andra sidan, utan att ta bort möjligheten till kontakt mellan de två sidorna. Alléns riktning breddar rummet, istället för att det upplevs som en långsträckt grön massa. Arnold (1993) beskriver detta som att träd, genom att placeras i geometriska mönster ger liv åt en plats och skapar en tredimensionalitet som kan hjälpa människor att orientera sig och uppfatta olika skalor på samma gång.

Bild 10. Den södra allén sedd från norra entrén i ett av husen i söder.

Gångar

Figur 5. Gångar längst fasaderna markerade med rött.

Klostergårdens stora antal gångar leder i de allra flesta fall längst husfasaderna till entréer och de förbinder Klostergården i sydlig- nordlig riktning, vilket visas i figur 5. Gångsystemet skapar ett ruttmönster runt ytterfasaderna av de tio husgrupperna och går parallellt med de gångar som på bostadsgården också leder till entréer, men då på den halvprivata sidan. Mellan gången och fasen är det på Klostergården vanligast att det smala utrymmet är planterat med olika typer av buskage, se exempel på bild 11.

När man går på dessa gångar befinner man sig nära husen och deras höga fasader är uppenbara fysiskt hinder för all typ av kommunikation med andra sidan, alltså mot bostadsgården. Kontrasten mellan den platta gången och det höga huset mjukas upp av buskarnas upplösta former och skapar en distans mellan människa och hus. Dee (2001) skriver att buskar tillför en mänsklig skala till gränser som annars kan vara allt för hårda och abrupta. I "Urban forestry" (1978) kan man läsa att träd och buskar kan användas för att få en byggnad att verka ta upp mer plats än vad den egentligen gör, eller om man vänder på det, reducera det öppna utrymmet genom att placera vegetation intill husen, se bild 14.

Klostergårdens gångar är primärt till för transport till och från entréer, det finns ett tydligt mål med att färdas där. Gehl beskriver vikten av att ett gångstråk följer kortaste vägen om målet är i sikte som ett av de viktigaste kraven när man planerar gångar för fotgängare. Gehl menar också att det oftast är mest behagligt att färdas längst kanten av ett stort rum, där man har överblick över rummet som helhet och samtidigt kunna uppleva detaljerna närmast. Det ger två olika upplevelser av rummet på samma gång och kan bjuda in till att stanna upp nära kanten, där man känner sig mer trygg. Gehl skriver att fasader som är helt tomma inte erbjuder några möjligheter att stanna upp, medan fasader med exempelvis nischer, i större grad gör det. Buskage längst fasaderna kan i viss mån fylla denna funktion, de skapar i alla fall en variation

Bild 11. Buskage längst fasaden.

som husfasaderna i sig saknar och som gör att sträckan upplevs som mer varierad. Vegetationen längst fasaden binds också visuellt samman med vegetationen i det öppna grönstråket på motsatt sida av gången och ger en känsla av att träd, gräs och buskar sitter samma och att huset vilar i denna grönska.

Om förutsättningarna för att stanna, gå, stå och sitta finns är det även rimligt att förutsättningarna för att se, höra och prata ska finnas. För att prata med dem man känner väl ställs inga direkta krav på miljön menar Gehl. Att hälsa på grannar och bekanta och växla några ord är miljön inte heller så

Bild 12. Högre träd markerar entré på fasaden mot parkeringen i söder.

viktig, men för att inleda samtal med dem man inte känner ställs högre krav på utemiljöns kvalitet. På dessa gångar finns det främst förutsättningar för det två första samtalsformerna i och med att de fysiska strukturerna inte i stort uppmuntrar till att stanna eller på annat sätt uppehålla sig i rummet utan snarare tydliggör riktningen och målet. Närheten till buskarna gör att man kan uppleva textur, doft och se detaljer som inte upplevs på långt håll och bidrar till att ge sträckan en variation i upplevelse och skala.

Ljusförhållandena varierande för de olika stråken, utmed de sydligaste belägna husen kommer solen ner under stora delar av dygnet, utan att buskar eller träd skuggar den som går, se bild 12. Längs de norra sidorna på husen skuggas gångarna av träd och hus under i stort sett hela dagen. På vintern är man mer utsatt längst de södra fasaderna, där inget stoppar väder och vind, vilket i det svenska klimatet kan upplevas som obehagligt och otryggt. På andra sträckor får mer skydd och har därför inte lika stor anledning att gå från platsen. Vädet kan alltså avgöra vilken väg man väljer att gå.

Längst den soliga fasaden i bild 12 används häckar som rumsavdelare och mindre utrymmen skapas, där parkera bland annat cyklar. Entréerna markeras av större träd som bryter upp fasadens rent visuellt och gör dess massa mindre påtaglig.

I Bild 13 är det ett större avstånd mellan huset och gången och där är buskarna istället planterade i 90 graders vinkel från husets fasad och bildar på så sätt ett visuellt hinder för att se hela fasaden samtidigt, men utan att för den delen täcka de fönster som är belägna i marknivå. De utåtvridna häckarna ger också en förändring i perspektiv medan man går på gången, fasaden och häckarna upplevs olika beroende på i vilken vinkel man ser dem ifrån. Träden skapar ett litet tak till gången och ger

Bild 13. Gräs buskar och träd separerar gång och fasad.

liv åt den platta gräsmattan och skapar en distans till fasaden.

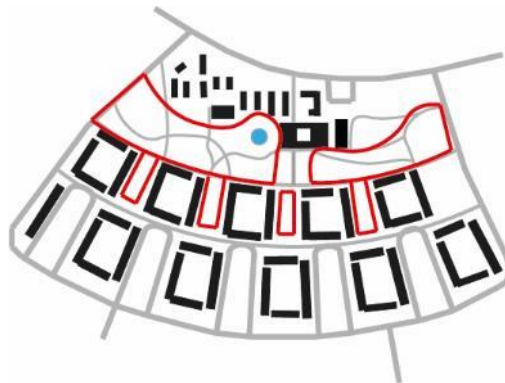
Ett större buskage fyller ut området mellan gången och huset i bild 14 och skapar en mjuk övergång mellan fasaden och gångvägen, huset upplevs ta mer plats i anspråk och rummet upplevs mindre, utan att ljuset och sikten påverkas. Däremot skapar buskagen också ett hinder för att kunna ta del

Bild 14. Större buskage mellan gång i allé och husets kortsida.

av det som händer inne i huset och som man kan se genom det lågt placerade fönstren och som i detta fall tillhör öppnaförskolan. Gehl menar att det är viktigt att skapa förutsättningar för att integrera det som sker inne i byggnaderna med det som sker utanför, genom att rent fysiskt ge möjlighet att till exempel se in genom fönster, så länge det inte är privata bostäder.

Klostergårdsfältet

Figur 6. Klostergårdsfältet markerat innanför det röda strecken.

Klostergårdsfältet utgörs av det stora sammanhängande grönområdet mellan bostadshusen och centrumläggningen och är främst till för rekreation, se figur 6. Det finns delar som inte har någon uttalad funktion och delar för mer specifika aktiviteter, främst i områdena mellan byggnaderna. Där finns bland annat tennisplan, ute gym och lekplats, i anslutning till centrumläggningen finns en plaskdamm, som syns i bild

Bild 16. Bänkar i kanten av avenbokplanteringen till vänster på bilden.

19. Klostergårdsfältet har sina gränser mot centrumplaneringen, mot bostadshuset och ut mot vägarna i öst och väst (Östanväg och Västanväg), som också utgör gränser för Klostergårdens bostadsområde som helhet.

Bild 17. Avenboksplanteringen sedd i detalj.

Vegetationen domineras av stora partier med buskage och höga träd i täta planteringar och kontrasteras med öppna gräsmattor i ett böljande landskap. Gångar slingrar sig längst med och tvärs över området.

Klostergårdsfältet är stort med långa siktlinjer och stora öppna ytor, upplevelsen är ändå att det finns en mänsklig skala som kan förklaras med vegetationens totala dominans i synfältet. De höga husen märks knappt bakom trädriddarna, vilket bland annat visas i bild 16. Dee (2001) skriver om gläntan som en urtida och dramatisk form av rum när man rör sig mot mörker till ljus. Gehl refererar i sin tur till äldre städer runt Medelhavet, där en pelargång ofta löper längs fasaderna runt ett torg och både skapar skugga och ger en trygg plats att stanna upp på, med utsikt mot det öppna torget. På Klostergårdsfältet kan man se trädplanteringarna som den skyddande skogen eller som pelargången och gräsmattorna som det öppna torget eller skogsgläntan. I bild 16 finns en bänk under en tät avenboksplantering, här kan man ha uppsikt över de som går förbi på gången och

samtidigt blicka ut över den öppna gräsmattan. Bakom bänkarna kan man titta in mellan träden och uppleva en helt annan skala, skapad av de tätt planterade trädstammarna som i bild 17. Det är spännande för barn att vistas i detta lilla rum och känslan av skog är påtaglig.

Gläntan är enligt Dee (2001) en naturlig mötesplats att stanna upp på för att ha picknick eller ägna sig åt andra aktiviteter som kräver utrymme. I skuggan under träden kan man sitta eller stå, Gehl menar att det inte krävs mycket av en miljö för att få oss att stå en kort stund, men att stå som aktivitet kräver mer. Att ha någon form av stöd när man står är viktigt, att kunna luta sig mot någonting fast. Träd kan vara ett sådant stöd och på Klostergårdsfältet finns fristående träd placerade en bit ut i rummet som kan fungera som stöttande pelare för de som vill stanna upp en längre stund.

Mjukt formade kullarna skapar fokuspunkter och är särskilt attraktiva för människor att vistas på eller att bara titta mot skriver Dee (2001). I bild 18 förstärks den lilla kullen rundade form av den täta vegetationen bakom. Från kullen ser man mot plaskdammen som visas i bild 19.

Bild 18. Kulle omsluten av träd och buskar.

Plaskdammen ligger väster om centrumplaneringens mitt och är nyligen renoverad. Den ligger i en stor halvcirkelformad gräsyta, omgärdad av träd och buskage och med en lätt slingrande gångväg intill. Tre större träd finns mellan gångvägen och plaskdammen och bildar med sina skuggande kronor och stöttande stammar en naturlig plats att stanna upp vid, se bild 18. Här har man full utsikt

mot plaskdammen och fortfarande kontakt med gångvägen. Marken sluttar aningen ner mot plaskdammen vilket gör att man får ännu bättre uppsikt.

Bild 19. Träd i grupp på den annars öppna gräsmattan.

vart området slutar eller vart det börjar. Det skapar en vilja att fortsätta följa de slingrande gångarna, där man också möter andra människor på nära håll. De människor och aktiviteter som befinner sig ute på gräsmattorna är det däremot svårare att ha någon kontakt med från gångarna, dessa aktiviteter kan observeras men inte interageras med på grund av se stora avstånden. Däremot kan de öppna gräsmattorna, där ingen förutbestämd aktivitet finns upplevas som allt för stora och ödsliga för att vara inbjudande att över huvud taget vistas på.

Bild 20. Stig över gräsmattan leder snabbaste vägen.

I bild 21 fungerar en liten trädgrupp som en avskärmning mot en öppna "gläntan" där plaskdammen finns. Dee (2001) skriver om att trädgrupper kan rama in och skapa vyer i ett annars öppet landskap. Träden fungerar i detta fall också som en övergång från ett stort rum till ett annat, vilket gör Klostergårdsfältet som helhet till ett intressantare rum att färdas i.

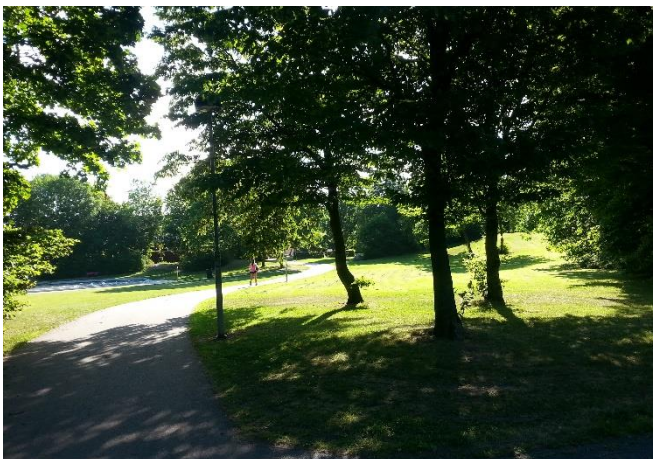
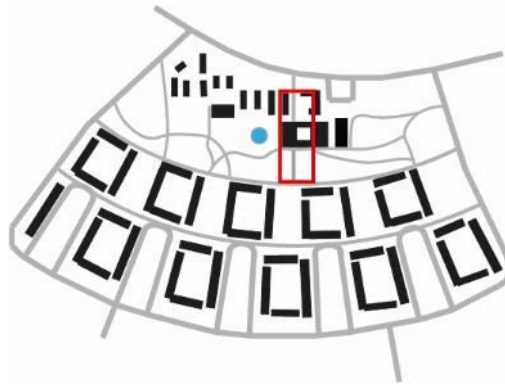

Bild 21. Grupp av träd ramar in.

På den östra sidan av centrumanläggningen är träd av arten robinia planterade i två raka rader, vilket visas i bild 20, träd med en sirlig krona som vackert silar ljuset. Genom denna plantering går en väl upptrampad stig som viker av från den asfalterade gångvägen och istället leder rakaste vägen mot andra sidan Klostergårdsfältet. Gehls princip om att människor vill gå närmaste vägen mot ett mål blir här tydligt och trädens placering bildar en naturlig riktning och inramning för den spontant uppkomna gången.

Centrumanläggningen

Figur 7. Centrumanläggningen markerad inom det röda strecket.

Centrumanläggningen innefattar skola, kyrka, handel och bibliotek, men den delen som närmare studeras här är främst den som hör till handeln se figur 7. Två mataffärer, ett bageri, en tobaksaffär och en pizzeria är placerade runt ett litet torg som till stora delar är försett med tak. Anläggningen ligger i mitten av Klostergårdsfältet och en allé med hamlade (beskurna) lindar i dubbla rader förbinder centrumanläggningen med bostadsdelen, samtidigt som den delar Klostergårdsfältet i två halvor och ansluter till den diagonala lindallén som beskrivits tidigare. Det finns även två "blomstergårdar" omgärdade av klippta häckar på varsin sida om allén, i när anslutning till centrumbyggnaden.

Hela centrumanläggningens bebyggelse är i ett plan och alltså väsentligt lägre än bostadshusens åtta våningar. Vegetationen håller sig också till en mer mänskliga skala än övriga Klostergårdsfältet, exempelvis är lindallén både lägre och betydligt kortare än de alléer (lindalléerna) som sträcker sig diagonalt över området, se bild 25. Rummets proportioner blir därför också annorlunda och i centrumallén är kontakten med himlen mer påtaglig, utan att rummet i sig känns öppet, det kan bero på de dubbla trädraderna som utgör allén och som bildar kraftiga "väggar" på båda sidor om gången.

Med centrumbebyggelsen i ryggen se man tydligt på bild 26, kontrasterna mellan de två typerna av alléer, den i mänsklig skala som hör till centrumanläggningen och den som i större grad kan mäta sig med den storskaliga arkitekturen i bostadsbebyggelsen. Där ser man också hur axeln som bildas av centrum-allén fortsätter genom bostadsbebyggelsen, om än inte lika definierad och utan tydligt mål som om man går mot centrum. Den tvärgående allén skapar ett tydligt visuellt slut på centrumanläggningen och den typen av vegetation som karakteriserar den, viket också syns i bild 22.

Bild 22. Allé med hamlade lindar vid centrumanläggningen

Till centrumplaneringen rör sig många människor för att uträtta olika typer av ärenden, alltså den typen av aktiviteter som Gehl definierar som nödvändiga aktiviteter, handla mat, göra postärenden mm. Det innebär inte att det enbart är den typen av aktiviteter som ska uppmuntras av den fysiska miljön, möjligheter till sociala kontakter är som konstaterat tidigare en viktig anledning till att man går utanför sin bostad enligt Gehl. Det rum som allén skapar har en tydlig riktning mot centrumplaneringens entré, en öppning i fasaden, se bild 22. Samtidigt uppmuntrar den mindre skalan på rummet till att stanna upp om man möter någon man känner, eller bara vill vila sig en stund. Folk kan fortfarande passera utan problem samtidigt som man kan stå med ryggen mot träden och använda dem som stöd, fysiskt eller mentalt vilket Gehl menar är viktiga för att ståendet inte bara ska bli helt tillfälligt, utan kunna utvecklas till en aktivitet i sig.

Bild 23. En av blomstergårdarna med centrumanläggningens fasad i bakgrunden.

Att sitta, äta och dricka, att vila sig, titta på folk eller att njuta av solen är alla aktiviteter som kräver en sittplats. Gehl går så långt att han säger att möjligheterna till att sitta är en avgörande faktor för värderingen av kvaliteten i en offentlig miljö. Blomstergårdarna intill allén fyller den funktionen genom att erbjuda en trygg och skyddad miljö, men möjliggör ändå utsikt och uppsikt mot de som passerar i allén, se bild 23 och 24. Blomstergårdarna är omgärdade av klippta häckar som går att se över både när man står upp och när man sitter ner på någon av bänkarna. Blomsterrabatter bildar blickfång och skapar en känsla av privat trädgård. Träd med skira lövkronor släpper ner ett behagligt ljus och bildar tak vilket bidrar till upplevelsen av den mänskliga skalan och trygghet.

Från allén kan man se in i blomstergårdarna och samtidigt se delar av övriga Klostergårdsfältet. Den omgivande vegetationen bildar en fond för blomstergårdens intima rum och häckarna förminskar rummet ytterligare. Det är ett rofyllt rum att vistas i, vilket enligt Gehl är en förutsättning för att samtal mellan personer som i förväg inte känner varandra ska uppstå. Kontrasten mellan alléns

tydliga riktning mot centrum och blomstergårdarnas stillhet är påtaglig och de två olika typerna av rum fyller olika funktioner och tillsammans skapar de förutsättningar för sociala kontakter av både hög och låg intensitet.

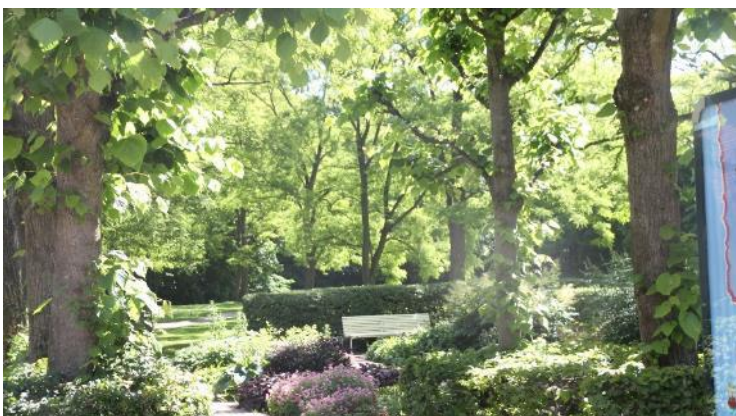

Bild 24. En av de två blomstergårdarna i anslutning till centrumanläggningen sedd från centrum-allén.

Den mänskliga skalan i hela centrumanläggningen gör det lätt att se och höra andra människor, inga hinder i form av buskage eller allt för stora avstånd försvårar kontakten. Man möts på ett avstånd som ligger under det avstånd på 20-25 m som enligt Gehl är det maximala avståndet för att urskilja ansiktsdrag och alltså kunna se och upptäcka bekantas ansikten. Att se är enligt Gehl inte bara en fråga om avstånd, utan om

uppsikt och överblick över det rummet, framför allt på platser där människor samlas, så som torg eller som på Klostergården, i ett centrum. I allén har du full uppsikt över de som kommer och går. I och med att träden i allén inte skymmer himlen ljustillgången, i alla fall under dagtid, god och gör att man tydligare kan se andra och vad de gör, se bild 26. Ändrade ljusförhållanden kan enligt Gehl påverka vilka vägar människor föredrar och väljer beroende på ljustillgången vid olika tid på dygnet och vid olika årstider.

I och med den centrala placeringen i området, med Klostergårdsfältets grönska på båda sidorna, är centrumanläggningen fri från störande ljud som skulle kunna hindra folk att prata med varandra. Det gäller hela Klostergården men kanske blir extra påtagligt på platser där fler människor vistas. Gehl menar att de miljörer där ljuden från biltrafiken är låga eller inte existerande, där man istället har möjlighet att höra gatumusik, sång och framför allt höra andra människor prata, är en plats som uppfattas som extra innehållsrik och givande. Vegetation har en ljuddämpande effekt både på ljud utifrån och ljud som skapas inom ett område skriver Dee (2001).

Bild 25. Träden i allén ansluter till centrumbyggnaden.

Gehl refererar till en amerikansk psykolog vid namn Ervind Goffman som menar att det är en allmänt gällande regel att människor som känner varandra måste ha en bra anledning att inte inleda kontakt när de möts, medan människor som inte känner varandra måste ha en bra anledning till att göra det. En sådan anledning enligt Gehl kan vara att man delar en upplevelse eller aktivitet, därför är den delen av det offentliga rummet där folk möts för att de har likande anledning att vara på platsen extra viktiga att ta tillvara på. Centrumanläggningen och de nödvändiga aktiviteterna som pågår där är ett sådant exempel, folk är där för att handla och delar därför en upplevelse och en aktivitet som kan fungera som ett gemensamt samtalsämne.

Bild 26. Vy med centrumanläggningen i ryggen, centrum-allén möter den tvärgående allén.

Alléns tuktade trädkronor har samma höjd som centrumbyggnaden och förlänger med sin geometriska placering arkitekturen ut i landskapet på det sätt som Arnold (1993) menar förbättra kontakten mellan ute och inne, se bild 25. Arnold menar då att arkitektur och natur tillsammans arbetar för att hitta lösningar till de problem som uppstår, i detta fall bildar de en övergång mellan den storskaliga bostadsbebyggelsen och den i centrumbebyggelsen i en betydligt mindre skala.

5.2 Klostergårdens halvprivata rum

Det halvprivata rummet är ofta i anslutning till husen, så som bostadsgården, entréer och liknade platser där alla får vistas men som främst är till för de boende. Dessa områden karaktäriseras av de aktiviteter som Gehl beskriver som de verkliga livgivarna i ett bostadsområde, *uppehållsaktiviteterna*. De aktiviteter där man stannar upp, sitter eller står för att observera andra eller för att själv delta i samtal. I det halvprivata rummet ska det finnas en känsla av ansvar menar Gehl, att man håller koll på vilka som kommer och går till huset och att man vill ha det rent och snyggt, som hemma hos sig själv.

På Klostergården utgör bostadsgårdarna och området i direkt anslutning till entréerna det halvprivata rummen. Klostergårdens 10 bostadsgårdar har alla i stort sätt samma förutsättningar med 8-vånings hus i nord och öst och 2-3-våningshus i söder och väster, se figur 3. Det är rymliga gårdar där ljusförhållandena är goda, på grund av att de lägre husen ligger i söder och väster.

Det finns karaktärsdrag i vegetationen som är återkommande på flera av gårdarna och vissa som skiljer dem åt. Dessa tas upp på ett generellt plan och illustreras med bilder från utvalda gårdar.

Gehl tar upp tre kriterier som de viktigaste för att det halvprivata rummet ska ha bra förutsättningar för människor att mötas; *förbindelse mellan ute och inne, bra platser att uppehålla sig på utanför husen och att det finns någonting att göra eller arbeta med utanför huset*. Eva Kristensson (2007) bekräftar detta när hon i "Bostadsgården – Vardagsrum, lekplats, mötesplats och utsikt" beskriver bostadsgårdens fyra roller som; *bostadsnära uterum, lekmiljö, mötesplats och utsikt*. Kristensson (2007) skriver även att en rymlig gård upplevs som ett "rikare miljöerbjudande", det vill säga fler aktiviteter kan samsas på en större gård, förutsatt att barn och vuxna gör, eller önskar göra någonting på gården.

För att lättare strukturera redovisa resultatet av kartläggning av Klostergårdens vegetation i det halvprivata rummet används Kristenssons (2007) definition av bostadsgårdens fyra roller. Detta för att tydliggöra hur vegetationen på olika sätt påverkar förutsättningarna för olika typer av aktiviteter. Likt Gehl, menar Kristensson (2007) att vissa aktiviteter är beroende av att andra aktiviteter finns och fungerar. Uppfattas gården som användbar i rollen som bostadsnära uterum och lekplats för det med sig att även gårdens funktion som mötesplats förstärks. Rollen som *utsikt* tas istället upp i delen om Klostergårdens privata rum, i samband med att balkongen diskuteras.

Kristensson (2007) skriver att utemiljön kan ha en symbolisk betydelse för människors självbild, att visa upp vart man bor är att visa upp sig själv. Bostadsgården är en förlängning på det egna hemmet och därför viktig för den hemkänsla man känner. En bostadsgård har alltså både praktiska värden och mer symboliska och känslomässiga värden som är minst lika viktiga vilket till viss del skiljer det halvprivata rummet från det offentliga.

Gården som bostadsnära uterum

Bostadsgården kan användas som ett uterum för vardagsaktiviteter, precis som en radhus- eller villaträdgård. Hit kan man ta sin kopp kaffe, leka, påta i rabatter, umgås med vänner och grannar eller bara ta det lugnt. Bostadsgården är kopplad till den typ av aktiviteter som förutsätter eller gynnas av en närhet till hemmet. Hur gården är utformad har stor betydelse för hur använd och uppskattad den är menar Kristensson (2007). Rymlighet är en faktor som är viktig för hur en gård används. Det ska finnas utrymme för olika typer av aktiviteter på tillräckligt stort avstånd från varandra detta är förstas lättare att tillgodose på en större gård. Olika sittmöjligheter efterfrågas och

gärna i ombonade miljöer, där man känner sig skyddad från grannarnas blickar. Gehl understryker vikten av goda sittmöjligheter i alla typer av miljöer där människor vistas, det är först när det finns platser att sitta på som möjligheten att stanna en längre stund på en plats uppkommer.

På Klostergårdens alla bostadsgårdar finns det utan undantag flera sittmöjligheter i mer eller mindre skyddade rum. De kan vara omgivna av olika typer av vegetation men med den gemensamma principen att vegetationen bildar väggar och skiljer sittplatserna rent fysiskt från det större gårdsrummet, men utan att helt skymma sikten in i och ut från rummet. Oftast är dessa platser placerade mot mitten av gården, alltså inte längst fasaderna.

Bild 27. Sittplats med häck och blomsterrabatter.

Bild 28. Sittplats innanför häck.

Att aktivt sitta, inte bara sitta för att man är trött eller på annat sätt inte kan stå eller gå ställer vissa generella krav på situation, på klimat och på rummet som sådant menar Gehl. Aktiviteten att sitta förekommer bara om förutsättningarna är verkligt goda. Att känna sig trygg i är en viktig enligt Gehl, på många av Klostergårdens sittplatser består skyddet bland annat i att känna sig omsluten samtidigt som man har uppsikt över sin omgivning. Catherine Dee (2001) skriver om "prospect-

refuge theory", som handlar om att en plats som både erbjuder skydd och utsikt upplevs som en trivsamt och säker plats att vara på och en plats att stanna upp på, exempelvis som i bild 28 och 29.

Klippta häckar i en mänsklig skala, som man kan se över men som ändå känns stabila och fungerar som ett skydd i ryggen är ofta använt. Den omslutande häcken lämnas mer eller mindre öppen för att möjliggöra uppsikt mot gården som helhet. Även spaljéer, plank och friväxande häckar används med samma syfte.

Dee (2001) skriver att det främst är höjden på väggarna i ett litet rum som definierar skalan. Det handlar

Bild 29. Sittplats med klippt häck bakom.

om proportionen mellan "golvet" storlek och vägarnas höjd, är väggarna allt för höga kan rummet upplevas som för instängt och klaustrofobiskt. Många sittplatser på Klostergården har häckar som när man sitter ner inte kan se över men om man ställer sig upp finns möjlighet till kontakt med människor på andra sidan häcken.

Bild 30. Sittplats med en högre klippt häck i ryggen och fri utsikt mot gården.

I bild 30 syns en högre häck som skapar en vägg som gör det svårt att kommunicera med de som befinner sig på andra sidan, den har en tydligt avgränsande funktion och blicken och kommunikationen får istället riktas framåt, ut mot gården. De friväxande buskarna som bildar rummets sidor är mer upplösta i sin form och gör att rummet inte känns instängt, utan upplevs som behagligt i sina proportioner.

Den lilla sittplatsen skapar i allmänhet goda förutsättningar för konversation mellan de som sitter i den men också

med de som går förbi utanför om placeringen är sådan att man har uppsikt över till exempel entréer eller andra platser på gården där folk rör sig. De små rummen fungerar även som skydd mot väder och vind och är ofta placerade mot solen. Gehl menar att man ofta sitter just för att ta del av rummets och omgivningens förutsättningar i form av exempelvis sol och värme. En fika på den soliga sittplatsen i bild 30 innebär både skydd och utsikt. Rabatten med blommor skapar blickfång samtidigt som man kan ha uppsikt över stora delar av gården.

På 27 ser man ett litet rum i den mänskliga skala i det stora gårdsrummet genom häckens stabilitet bakom sittplatserna och de blommande växterna som en mer upplöst avgränsning framför. Sittandes kan man inte bli sedd bakifrån, medan framifrån gör den lägre rabatten det möjligt att bli sedd och att se det som pågår på gräsmattan framför.

Den skyddade sittplatsen i figur 28 skapar en mer intim och personlig känsla än vad den stora gården erbjuder. I detta rum kan man sitta utan att exponeras för allas blickar vilket kan kännas skönt på de stora gårdarna omgivna av hundratals fönster. Här syns du inte om du sitter ner, men om du ställer dig upp kan du få överblick över gården och kontakt med de som befinner sig utanför.

En sittplats behöver inte ha tydliga väggar utan kan avgränsas i "tak" planet i stället. På bild 31 ger bänken runt trädet möjlighet till uppsikt och kommunikation åt flera håll, samtidigt som både stam och trädkrona skapar

Bild 31. Bänk under stort träd.

en behaglig plats att befinna sig på, med känsla av trygghet och med skydd från både sol och regn.

Bild 32. Gräsmatta med äppelträd.

En sittplats behöver inte vara en bänk eller en stol, en sittplats kan också vara en gräsmatta där det är behagligt att befinna sig. Gehl beskriver det som primära och sekundära sittplatser, där de primära är anvisade sittplatser med bänkar och de sekundära är platser som trappor, gräsmattor eller annat som tillfälligt och vid behov kan fungera som sittplatser. Under äppelträden i bild 32, skapas en behaglig skugga där man kan uppleva de olika årstiderna genom trädens varierande uttryck.

Gården som lekmiljö

Barn leker med det som finns runt omkring dem, hur lekarna ser ut är beroende av hur den konkreta miljön på gården är utformad. Det har visat sig i forskning att barnfamiljer är de som utnyttjar bostadsgården mest, vilket också gör den extra viktig för dessa familjer skriver Kristensson (2007). En lekplats kan vara ett väl avgränsat område med redskap speciellt tillverkade för barn, men det kan också vara en skogsdunge eller ett buskage. Kristensson (2007) menar att utrymme är en grundläggande förutsättning för lekmiljön. Gehl skriver att barns uteaktivitet främst påverkas av om de vuxna är ute eller inte. Har de vuxna någonting att göra ute kommer även barnen att hitta aktiviteter där. Barn drar sig, liksom vuxna, till de platser där de händer mest, alltså där flest människor vistas, lekmiljön som en samlingsplats kan enligt Gehl vara dess viktigaste funktion.

Alla bostadsgårdar på Klostergården har delar som är speciellt utformade för lek. Storleken och innehållet varierar men det som är gemensamt för i stort sätt alla lekplatser är att de är avgränsade med hjälp av någon form av vegetation. Det kan vara klippta häckar, friväxande buskage eller träd. En annan gemensam nämnare är att lekplatserna ofta har en central plats på bostadsgården, alltså snarare placerad i mitten av rummet än längst sidorna, intill husen. Detta gör att man lättare kan se lekplatsen från bostadens fönster, vilket enligt Gehl är viktigt för att lekplatsen ska fungera just som en samlingsplats. Att se andra barn leka och själv vilja gå dit eller att som förälder ha möjlighet till uppsikt över barnen genom fönstret är en viktig aspekt i planerandet för lekplatsen skriver Gehl.

Bild 33. Klippta häckar som avgränsning

Bild 34. Klippta häckar, buskar och träd skapar inramning till lekplatsen.

Lekplatsernas skala varierar med den typ av vegetation som de omgärdas av. De gårdar där en klippt häck avgränsar lekplatsen är rummet mindre och känslan mer intim. Detta trots att häckarna är ganska låga och i många fall saknar någon form av "tak" plan. Det kan ha att göra med lekplatsens skala i sig, som är ett landskap i miniatyr med barnets storlek i åtanke, se bild 33 och 34.

På andra lekplatser är proportionerna och rummets skala större, med en vildare karaktär på vegetationen.

Friväxande buskar fungerar som effektiva rumsavskiljare mot bostadshusen men också som hinder för kontakt mellan lekplatsen och bostaden eller de omkringliggande gångarna, se bild 35 och 37. Husens skuggningar förstärks av vegetationen och det vilda uttrycket gör att byggnader och vegetation inte upplevs som enade, eftersom de inte har något gemensamt i formspråket.

De klippta häckarna ger en känsla av säkerhet kring en lekplats, både för barn och vuxna. För de vuxna är det lätt att ha koll på att barnen håller sig vid lekplatsen och för speciellt de små barnen kan det lilla rummet upplevas som mindre skrämmande, medan de större rummen med vildvuxen karaktär på vegetationen kan förstärka effekten av de höga husen och den mänskliga skalan inte upplevs närvarande i lika hög grad, se bild 36 och 37.

Gehls konstaterande att barns utelek står i relation till hur mycket vuxna vistas utomhus gör frågan om lekmiljö inte enbart till en fråga om lekplatsens utformning. Trivselen och de övriga funktionerna på gården bidrar i lika hög grad till hur barn använder och upplever gården. Att lekplatsen fungerar som en mötesplats även för vuxna är minst lika viktigt och en utgångspunkt för att andra typer av aktiviteter ska utvecklas. Det gör den fysiska och visuella tillgången till lekplatsen minst lika viktig enligt Gehl. Att vuxna

Bild 35. Högre träd och friväxande buskar omgärdar lekplatsen.

ska kunna sitta, prata och göra annat under tiden som barnen är på lekplatsen förutsätter att dessa funktioner är fysiskt kopplade till lekplatsens placering. Denna koppling upplevs starkare på de gårdar där lekplatsens rum är mindre och häckarna är lägre eftersom det gör det lättare att ha överblick över rummet. Även tillgången på sol och ljus är större på den typen av gårdar där vegetationen inte vuxit sig hög, vilket ofta uppskattas av vuxna.

På en av de tio bostadsgårdarna kan man se att stora delar nyligen är omgjorda, vilket syns på bild 36. Denna lekplats har varken häck eller annan vegetation som avgränsar den från övriga gården, den är också utspridd och delvis placerad nära det östliga åtta-våningshuset vilket gör att den under förmiddagen ligger i skugga. Här upplevs gårdsrummet som betydligt större och den mänskliga skalan upplevs inte närvarande på samma sätt som på de gårdar där vegetationen är mer

Bild 36. Nyplanterad häck och träd runt lekplatsen

Bild 37. Lekplats med gräs och friväxande buskage

uppvuxen. Kanske kan man på denna gård uppleva den storskalighet som dominerade i området när det var nybyggt och vegetationen ännu inte hunnit växa till sig.

Gården som mötesplats

Hur mycket kontakt vi vill ha med våra grannar varierar, men det är bostadsgården som oavsett är den viktigaste mötesplatsen i ett bostadsområde som Klostergården. Många tycker om att ha en kontakt och känna sina grannar menar Kristensson (2007), eftersom det skapar känsla av trygghet, trivsel och identitet. Att hitta gemensamma beröringspunkter är ofta ett bra sätt att mötas och skapa kontakt grannar emellan enligt Gehl. mötesplatser i anslutning till hemmet utgörs främst av de platser där folk spontant möts, så som entréer, soprum, tvättstugor mm.

På Klostergården spelar entréerna en stor roll för gårdens funktion som mötesplats. Vid entréerna parkeras cyklarna, soporna slängs och tvättstugor ligger i anslutning till flera av entréerna. Det är alltså en plats för nödvändiga aktiviteter, dit många människor har ärenden och därför vistas, inte bara för att gå in och ut till huset.

Bild 38. Utblick mot bostadsgårdens vegetation från entrén.

Bild 39. Entréer till tvåvåningshusen

vegetationens karaktär som skiljer de olika sidorna åt men även upplevelsen av ljuset, eftersom bostadsgården ligger åt söder och det offentliga rummet i nordlig riktning.

Två- och tre-våningshusen entréer är av en annan karaktär, där har man sin egen ingång eller delar ingång med bara sina närmaste grannar. Det är det istället gången som leder fram till ingångarna som är gemensam och där man när man möter någon granne stannar upp för att prata, en gång som ofta markeras och avgränsas av en häck av något slag, se bild 39. Vissa entréer upplevs mer privata än andra och uppmuntrar till att använda entrén som en uteplats, ett halvprivat rum där man kan vara bara för att det är trevligt eller för att man vill titta på människor som går förbi. Dessa entréer har ofta en ombonad karaktär som delvis skapas av vegetationen, vilket visas i bild 40.

Dee (2001) skriver hur sensoriska upplevelser, såsom doft, smak, känsel kan förena människor genom att väcka associationer och minnen. Genom att använda växter med olika färg, textur, form och dofter i anknytning till

Bild 41. Rosenplantering i anslutning till entrén på bostadsgården.

Gehl skriver om flytande övergångar mellan olika typer av rum där olika sociala strukturer råder, entrén är i många fall en sådan övergång från den privata bostaden till det halvprivata rummet i anslutning till huset och från det halvprivata- till det offentliga rummet. I de nordvästra åtta-våningshusen är portarna belägna i en tunnelliad gång i bottenplan genom vilken man ser ut mot både bostadsgården på ena sidan och det offentliga rummet på andra sidan, se bild 38. Det är främst

Bild 40. Entréer till bostäder i markplan från bostadsgården i tvåvåningshus

entréer och andra bostadsnära uterum där människor ofta möts kan det ge upphov till samtal, man hittar i växterna den minsta gemensamma nämnaren, rosenplanteringen på bild 41 är ett exempel på detta.

När man kommer från det offentliga rummet och närmar sig entréerna som på bild 42, möts man av också av en perennrabatt med gröna och blommande växter. Det skapar en privat känsla i anknytning till entrén som kontrast till

Bild 42. Entrén till och från det offentliga rummet.

Bild 43. Sittplats i anslutning till entré

det offentliga rummet. En upplevelse av att husen är bebodda och omskötta där skalan också minskar i och med möjligheten att fokusera på enskilda växter lika väl som på planteringen som helhet.

På bänken i bild 43 har man uppsikt över vem som kommer och går till entrén. Två lägre häckar skapar tillsammans en gång från ena hörnet på gården, där du kan komma in från den offentliga gång- och cykelvägen och ledas in till porten under ett tak. Häcken skapar samtidigt en avgränsning mellan den platsen där du går och den platsen där du sitter, utan att möjligheterna för kommunikation försvinner.

5.3 Klostergårdens privata rum

Det privata rummet finns i direkt anslutning till bostaden, här är det fokus på familjen och på det egna privata livet och ingen annan har tillträde till rummet. Det behöver däremot inte betyda att man inte vill ha kontakt med världen utanför eller att den inte ska ha kontakt med det privata. Det privata rummet kan med små medel bli ett halvprivat rum, där de enligt Gehl så viktiga *uppehållsaktiviteterna* har möjlighet att utveckla sig.

Eva Kristensson (2007) beskriver den privata uteplatsen som mycket uppskattad av de boende och väl använd som bostadsnära uterum. I Kristenssons (2007) undersökning av olika typer av bostadsgårdar visar det sig att de hushåll som inte har tillgång till egna uteplatser har svårt att hitta lämpliga platser för sina vardagsaktiviteter utomhus. Detta gällde både stora miljonprogramsgårdar och mindre gårdar byggda på 90-talet. Även mycket små uteplatser visade sig i undersökningen vara uppskattade och väl använda.

På Klostergården finns det få privata rum i utemiljön i förhållande till antalet bostäder och boende, se figur 3. Många av de låga två- och trevåningshusens bottenplan har trädgårdar och uteplatser och även en del av åttavåningshusen men det är långt ifrån alla som har tillgång till dessa. Däremot kan de bidra till de sociala förutsättningarna för fler i området. I boken "Urban Forestry" av Grey Gene W. och Deneke Fredrick J (1978), kan man läsa om hur buskar och träd kan skapa ett visuellt avgränsat rum och ge en känsla av enskildhet. Buskage och häckar kan bilda en plats som mer relaterar till den mänskliga skalan och den närhet som behövs för att föra ett samtal med en annan människa. Det finns också en annan sida och i samma text beskrivs två olika typer av avgränsning. Den ena är att skärma av ett område från ett annat., för att man inte vill avslöja det som finns där bakom. Den andra användningen är att stänga av ett område från det omkringliggande. En avgränsning kan alltså ha båda funktionerna, skillnaden ligger i vilken utgångspunkt man har, som betraktare eller som användare.

För att organisera resultatet av kartläggningen i det privata rummet definieras tre olika typer av rum, den *sluta uteplatsen*, den *öppna uteplatsen och balkongen (utsisk)*. För att det privata rummet ska bidra till att skapa sociala kontakter förutsätter det att människor och aktiviteter i de halvprivata- och det offentliga rummet bjuds in att delta, vilket gör att det privata rummet inte kan behandlas enskilt utan alltid ställs i relation till ett annat rum, vilket framgår i följande text.

Den slutna uteplatsen:

Den frivuxna häcken i bild 44 fungerar som avskiljare mellan de privata små trädgårdar som tillhör bottenvåningen på tvåvåningshuset och den gångväg som löper parallellt med huset. På motsatta sida av gången finns ett öppet område med glest utspridda höga träd. Här är den mänskliga skalan representerad i huset och i den storlek som själva trädgården har, det är fullt möjligt att använda trädgårdens som en utökad del av lägenheten.

Mild 44. Häck som avgränsning av det privata rummet.

Gehl beskriver sambandet mellan avstånd och intensitet i sociala situationer som parallell med arkitekturens dimensioner. Små rum ger varma och personliga möten, medan stora rum ger kalla och opersonliga möten. Som isolerat rum fungerar alltså häcken på bild 44 bra som avgränsning, för att skapa närhet för de som vistas i det privata rummet. För de som befinner sig utanför bidrar den däremot inte nämnvärt till upplevelsen av rummet, häcken ser likadan ut hela vägen och är inte helt olik en fasadvägg utan fönster som varken går att se igenom eller över.

Gehl beskriver skillnaden på att placera en gångväg i mitten av ett rum respektive längst en sida av rummet, detta fall är gångvägens placering mot kanten av rummet/gården. Det bör enligt Gehl, ge de gående möjlighet till att ta del av två olika skalor samtidigt, den mindre skalan nära byggnaden och trädgårdarna och den större skalan där man har utblick och uppsikt över det offentliga rummet. I detta fall är dock häckars händelselösa obrutna linje inte tillräckligt intressant för att den förbipasserande ska fokusera på några detaljer, se bild 44 och 45. För de som går förbi på utsidan är häcken lika död som en mur i den meningen att den förhindrar de sociala kontakterna och för de på insidan gäller samma sak.

Bild 45. Hög klippt häck skärmar av mot trädgården.

Eftersom det inte finns utgångar från den privata trädgården ut mot gångvägen sker all transport till och från trädgården genom bostaden, vilket gör att de boende sällan vistas på den motsatta sidan av häcken. De finns inget naturligt tillfälle att vare sig gå, stå eller sitta i anknytning till trädgården, bara i den. Anledningarna till att vistas ute minskar drastiskt om de nödvändiga aktiviteterna sker någon annan stans. Vad som sker i det offentliga rummet har alltså ingen betydelse för de som vistas i det privata, eftersom de händelser som pågår i utantill är helt skilda från det som händer innanför.

För de boende skapar en hög häck ett skydd mot de förbipasserandes blickar och bildar ett tätt omslutande rum där man kan känna sig trygg och inte bli lika utsatt för framför allt vind, som i större rum. Gehl konstaterar att nordeuropéer har en förkärlek för grönska och sol i sina uterum, ett resultat av den långa vintern med mörker, kyla och kala grenar på träden. I många av de små trädgårdarna skuggar de höga träden och husen runt omkring så pass mycket att antalet soltimmarna blir mycket få. Det kan dels leda till att man inte känner för att gå ut och sätta sig alls i trädgården, det kan också försvåra för odling och andra aktiviteter där man vill ha sol och värme.

Den öppna uteplatsen

På bild 46 finns samma typ av två-våningshus som på bild 44, med lika stora trädgårdar framför men här finns öppningar i häckarna, vilket på en gång skapar andra förutsättningar för kommunikation mellan de två olika rummen. Att befinna sig i trädgårdens småskaliga rum innebär ändå möjligheten att se ut i det större och låta blicken vandra. Att passera utanför i det offentliga rummet innebär i sin tur möjligheten att ta del av den mer intima världen på insidan av häcken. Gehl förespråkar starkt vikten av att bryta upp fasader och skapa variation och kontrast, det gör en gångsträcka kortare och mer intressant. Den inte så radikala men ändå mycket betydelsefulla skillnaden mellan en helt sluten häck och en öppen gör det också möjligt för de boende att passera in och ut mellan det privata och det offentliga rummet på ett enkelt sätt. Trädgården kan användas som en andra entré och om man ändå är på väg in eller ut kan man stanna en stund i trädgården för att fixa med någon rabatt eller bara hämta andan och stanna upp innan man fortsätter. Att kunna uppehålla sig i anslutning till huset är ett av de avgörande villkoren för livet mellan husen menar Gehl

Bild 46. Uteplats med öppning i häcken mot det offentliga rummet.

och det är tiden man spenderar där som är avgörande, inte antal gånger man går in eller ut. Genom att skapa ett privat rum i anslutning till och med kommunikationsmöjligheter med det offentliga rummet blir det naturligt att vistas utanför dörren, där möjlighet till kontakten med både bostadens privata rum och med det offentliga rummet finns. Att både sitta och stå en längre stund utan att egentligen göra någonting är en attraktiv möjlighet, så länge någonting händer, och människor är, som tidigare nämnts, enligt Gehl den viktigaste attraktionen.

Man kan i och med att man delar sinnesintrycken mötas i en gemensam bild av verkligheten, menar Gehl. Att i första hand höra och i andra hand se andra har betydelse för uterummets kvalitet, möjligheten att kunna prata med andra höjer kvaliteten ytterligare.

Att prata med dem som man redan känner väl, goda vänner eller familjemedlemmar, ställer inte speciellt stora krav på omgivningen. Det är i stället de samtal som sker spontant med grannar och bekanta som påverkas av att man befinner sig i kontakt med det offentliga rummet en längre tid.

På några av de östra bostadsgårdarna finns små uteplatser ut mot bostadsgårdarna i åttavånings husen, som exemplet på bild 47 visar. Dessa uteplatser avgränsas i de flesta fall med låga staket och buskage och är betydligt mindre än de trädgårdar som vänder sig ut mot det offentliga rummet. Här kan man framförallt sitta men också pyssla med blommor eller bara titta ut mot gården för att se om någonting händer.

Bild 47. Uteplatser på bostadsgården avgränsade med låga buskage.

Buskarna fungerar inte bara som skydd och avgränsning för uteplatsen utan skapar även distans till de höga husen för de som går förbi på gången utanför. Den dramatiska effekten av att befinna sig nära ett så högt hus reduceras i och med att man har den mänskliga skalan representerad alldeles intill sig, både för de som passerar förbi och de som befinner sig på uteplatsen.

Man kan inte direkt ta sig till gården från uteplatsen, utan måste gå genom lägenheten. Det gör det främst till en plats att vara stilla på, mycket annat finns det heller inte plats för. De förbipasserande kan lätt stanna och prata med de som befinner sig på uteplatsen. I och med att det främst är grannar som befinner sig på gården är chanserna stora att man ser någon man känner och kan byta några ord med innan de försvinner upp till sin lägenhet eller ut på ärenden. Om inte annat så har man uppsikt över de som kommer och går till huset och det kan vara en attraktion i sig. Dessa uteplatser ligger också i söderläge, väl skyddat inne på gården, vilket skapar ett idealt klimat för de som vill ha sol och värme.

Balkongen

Studier visar att utsikten från bostaden är viktig när vi väljer boende skriver Kristensson (2007). Det är både vackra vyer och grönska som efterfrågas och att kunna se människor. Eftersom bostadsgården ligger direkt utanför de flesta fönstren, är den utsikten viktig för vilken uppfattning vi får av vår bostad som helhet. I den bostadsnäramiljön kan man genom dynamiken i vegetationen ha koll på dygnet- vädrets- och årstidernas växlingar (Dee, 2011). Kristensson (2007) skriver att människor som har tillgång till en rikare växtlighet på sin bostadsgård också upplever utsikten som en större naturupplevelse i årstidsväxlingarna, vegetationens växtkraft och i djurlivet. Kristensson (2007) har i sina undersökningar också kommit fram till att människor uppskattar om vegetationen på gården är av en mer trädgårdskaraktär, med fruktträd, blommor och bärbuskar och att den är välskött. En gårds utformning som helhet upplevs i många fall främst från balkongen, när man kommer upp från marken en bit. En genomtänkt utformning kan enligt Kristensson (2007) göra att en gård uppfattas som intressant och vacker, oavsett om den är stor eller liten.

Bild 48. Balkong med blommande växter.

Balkongen är privat och är främst ett rum för de privata samtalen av hög intensitet enligt Gehl. Samtidigt har man större kontakt med världen utanför, än om man skulle sitta inne, dofter och ljud blir mer påtagliga och att se och höra andra från sina balkongen kan ge en känsla av gemenskap som i förlängningen gynnar de sociala kontakterna i området i stort.

Bild 49. Utsikt mot gård och hus från balkong på 7:e våningen.

På ca 100 meters avstånd har man möjlighet att registrera varandra men det är inte riktigt möjligt att se vem det är eller vad personen gör. Från balkongen där man befinner sig en bit bort från andra är det främst *sociala synfältet* som används enligt Gehl. Ju närmare man kommer desto mer kan man se och uppfatta om en person. Vid ca 20 meters avstånd kan man uppfatta ansiktsuttryck och känslor hos en annan person och det är först då som upplevelsen blir en del av en betydande social situation.

Alla lägenheter på Klostergården har tillgång till egen balkong eller uteplats, storleken varierar mellan de olika lägenheterna och de olika husen. I alla åttavåningshusen vänder sig balkongerna in mot bostadsgårdarna, alltså mot söder och väster. Balkongen är en möjlighet till att ha egna små odlingar för att omge sig med grönska och det är ett tillfälle att komma ut i luften utan att lämna lägenheten,

som bild 48 visar. Att ha möjlighet till grönska i sina egna krukor ger ett trevligt och nära förhållande till växterna som man inte upplever på samma sätt i det halvprivata eller offentliga rummet.

Balkongerna har av naturliga skäl inte samma kontakt med marken och det liv som försiggår där som uteplatserna har. Ju högre upp man kommer i husen desto svårare blir det att kommunicera med de på marken. Uppe på 7:e våningen är det utsikten som är den största behållningen. Man upplever människors rörelsemönster och vegetationen på ett annat sätt ovanifrån, man ser former, färger, ljus och skugga ur ett annat perspektiv än från marken, se bild 49.

Bild 50. Vegetationen mellan husen sedd från balkong på 7:e våningen.

Eftersom skala är ett subjektivt förhållande blir husen i förhållande till naturen och vidderna runt omkring reducerad till en skala som närmar sig den mänskliga. Människans litenhet i förhållande till naturen blir så oändligt mycket större än människans litenhet i förhållande till byggnaderna, se bild 50.

Gehl beskriver höjdskillnader som isolerande, där människor trots att de befinner sig nära varandra förhindras att kommunicera med varandra. På Klostergården är såklart höjdskillnaden stor, man ha de flesta människor över eller under sig när man befinner sig i sin bostad, men husens höjd bidrar också till att skapa rymd på gårdarna. Kristensson (2007) menar att de upplevelsevärden som kräver rymd, så som, ljus, öppenhet och en lummig grönska, ofta är kvaliteter som de boende framhäver som mycket positiva och i förlängningen bidrar det till att fler människor vill vistas på gården.

Genom att befinna sig högt upp från marken har man koll på väder och vind, ljus och mörker och vegetationens årstidsskiftningar. Man blir ett med naturkrafterna på ett sätt som kan vara skrämmande men också härligt och det är en upplevelse delas med många andra samtidigt.

Figur 8. Bildkartan visar vart de olika bilderna är tagna på Klostergården, där numret representerar bildens nummer och färgen i vilket del bilden visas. **Grönt:** offentliga rummet. **Rött:** Halvprivata rummet och **gult:** privata rummet.

6 Diskussion:

Frågeställningen som denna uppsats önskar besvara var:

- På vilket sätt påverkar Klostergårdens vegetation upplevelsen och användandet av utemiljön i förhållande till den mänskliga skalan och människors sociala behov, i kontrast och samverkan med den storskaliga arkitekturen?

Vegetationen på Klostergården, tillsammans med husens placering och orientering, skapar en utekvalitet som på flera sätt uppmuntrar till uteaktivitet i området och till att människors aktiviteter samlas i tid och rum. På så sätt är det "gröna livet mellan husen" en direkt bidragande faktor till att "liv mellan husen" uppstår. Detta sker bland annat genom följande sätt;

- **Vegetations karaktär** i det offentliga rummet består till största del av enhetliga trädplanteringar med naturen som förebild, som främst fungerar som enande element inom området organiserade i mer eller mindre geometriska mönster, det som Arnold (1993) kallar fysiska design-principer.
- På bostadsgårdarna, i det halvprivata rummet finns en större variation i vegetationen och helheten är av mer trädgårdskaraktär. Växtvalen är i högre utsträckning baserade på estetiska principer, så som bladfärg, blomning, frukt eller andra dekorativa och lustskapande faktorer. Solitära prydnadsträd, blommande träd, buskar och perenner skapar variation över årstiderna och ger möjlighet till närmare betraktelse och en mer personlig upplevelse av vegetationen. Det privata rummen har även de möjlighet till att innehålla växter av en mer dekorativ karaktär och på så sätt särskilja sig från det offentliga rummet.
- **Vegetationens skala** i det offentliga rummet är storskalig och bildar rymliga rum med kraftiga volymer som kan mäta sig med arkitekturens storskalighet och på samma gång skapa övergångar mellan den storskaliga arkitekturen och den mänskliga skalan. Detta möjliggörs av trädens egenskap av att vara "upplösta" i sin form och kunna upplevas i den stora- och i den mänskliga skalan samtidigt. Arnold (1993) beskriver det som de abstrakta design-principerna.
- I det privata- och halvprivata rummet skapar vegetationen rum som mer direkt upplevs i den mänskliga skalan och följer de fysiska principer som enligt Gehl möjliggör kontakt mellan människor. Närhet är en huvudfaktor för att kontakt av högre intensitet ska vara möjlig, att se, höra, tala, sitta men även för att känna, lukta, smaka och för att uppleva trygghet på en plats.
- **Avvikelsen** i det offentliga rummet är vegetationen i anslutning till centrumanläggningen, som är av typen trädgårdskaraktär med blomsterrabatter, formklippta träd och rum som tydligt förhåller sig till den mänskliga skalan. Vegetationen återspeglar hela centrumanläggningens skala och skapar ett område som likt bostadsgårdarna känns intimt och personligt i förhållande till den storskaliga vegetationen och bebyggelsen i det offentliga rummet i övrigt. Därför uppmuntrar och skapar vegetationen möjlighet för de mer intima sociala strukturerna till att uppstå även i det offentliga rummet.
- I det privata- och halvprivata rummen där vegetationens karaktär och skala **inte** upplevs stötta de intima sociala strukturerna eller uppmuntra och möjliggöra kontakt mellan människor i lika hög grad som på andra gårdar upplevs inte heller övergången till det offentliga rummet som lika tydlig. Det skapar en osäkerhet i de sociala strukturerna och leder enligt Gehl till att de sociala kontakterna av hög intensitet minskar och i förlängningen till att

livet mellan husen i stort reduceras. Den typen av vegetation är dock ett undantag i det halvprivata rummet.

Rummets skala förändras med vegetationens skala skriver Dee (2001). I denna uppsats har jag tittat på skalan i miljonprogrammen ur flera olika synvinklar. Att man använt det storskaliga som ett redskap för att uppnå politiska, ekonomiska och fysiska mål men också hur den stora skalan påverkat människors liv på ett socialt och psykologiskt plan. Det mål och de medel man hade som utgångspunkt i byggandet av miljonprogrammet skapade en storskalighet som inte tog hänsyn till människors fysiska behov för möjlighet till kontakt, den fysiska strukturen fungerade isolerande. Genom att titta på vegetationen som ett möjligt redskap för att förändra skalan i de storskaliga bostadsområdena, har jag i resultatet av kartläggningen av Klostergårdens vegetation kommit fram till konkreta exempel på hur vegetation kan bidra till att skapa bostadsområden där den mänskliga skalan i högre grad representeras och där möjligheter till kontakt möjliggörs och uppmuntras. Den fysiska strukturen på Klostergården, som vegetationen är en betydande del av, stöttar alltså i hög grad de sociala strukturerna i området. Utifrån den upptäckten kan Gehls kritik mot det funktionalistiska samhällsbyggandet och den allmänna uppfattningen om miljonprogrammets som "omänskligt" till vissa del revideras. Kanske ska kritiken istället riktas specifikt mot planeringen av vegetationen, som bland annat utifrån den "stadsbyggnadsteknisk rationalismens" ideal och främst skulle vara funktionell och effektiv.

Genom att vara medveten om och arbeta med vegetationens möjligheter till att förändra upplevelsen av rummet kan man i framtiden planera nya storskaliga bostadsområden som både uppfyller krav på effektivitet och samtidigt tar hänsyn till människors sociala behov och strukturer. I upprustningen av gamla miljonprogramsområden kan man genom att arbeta med vegetation i olika skalor och med olika karaktär skapa områden som ger en starkare hemmakänsla och därför också innebär ett större ansvarstagande för sin närmiljö. En känsla av kontroll och ett samspel mellan människa, arkitektur och natur, där alla strukturer stöttar varandra.

Miljonprogrammet har många problem och alla kan kanske inte härledas till eller förändras av den fysiska miljön, men att titta på sätt att förtydliga och uppmuntra de sociala strukturerna kan vara en väg att gå för att stärka miljonprogrammets ställning och på då sätt också stärka och stödja de människor som bor där. Det är i detta sammanhang viktigt att komma ihåg att sociala strukturer inte är beroende av den fysiska strukturen, utan hjälpas och stöts av den. Miljonprogrammen är redan i dag fulla av liv, som ett resultat av att människor nu har bott där i ca 50 år.

Fler sätt att använda vegetation på

Idén om att huset i sig skulle bidra till det gröna i staden slog inte igenom under miljonprogrammets tid. De stora husen i Klostergården har visserligen en del grönska, där vissa boende mer än andra utnyttjar denna möjlighet. Att däremot påstå att det fullt ut skulle kunna ersätta den funktion som den gröna utemiljön fyller är svårt att tänka sig. Det är som Gehl skriver, i mötet mellan människor som livet uppstår och dessa möten behöver en gemensam plattform för att inträffa. Vegetationen kan bidra till trivsel, att ge struktur till en stad, att förtydliga fysiska hierarkier och att komplettera arkitekturen och skänka en mänsklig skala till en annars storskalig urban struktur, men vegetationen i sig är inte social, det är människorna som ska mötas.

Det jag upplevs som en brist i användandet av vegetation på Klostergården är den typ av vegetation som Henrik O Andersson beskriver som den "försörjningspolitiska linjen" och som under tiden för miljonprogrammets byggande var i stort sätt helt frånvarande, alltså det egna odlandet och den bokstavliga kontakten med marken och jorden.

I planerandet och utvecklingen av dagens städer pratas det mycket om stadsodling som en lösning på frågan om matförsörjning, men kanske främst som en social och demokratisk aktivitet som för människor samman. Christer Nordström (1999) skriver i boken "Möjligheter för miljonprogrammet" om möjligheten att bygga växthus som en brygga mellan ute och inne, mellan privat och offentligt. Mark som tidigare varit ett "ingenmansland" blir då en meningsfull och attraktiv plats för de boende, att odla och mötas på. Att ha någonting att göra i det gemensamma rummet är också enligt Gehl en av de viktigaste sakerna att planera för i ett bostadsområde. När människor gör någonting, enskilt eller tillsammans så skapar det stora möjligheter för kontakt mellan människor, som annars kanske inte skulle ha vistats ute.

Corburiers och Gropios tankar om att göra själva byggnaden till en trädgård ligger inte så långt bort från dessa tankar, men ändå känns idéerna åtskilda ifrån varandra. Skillnaden mellan dagens stadsodling och den tidens tankar ligger kanske i synen på människans behov. Dagens idéer om stadsodling som ett demokratiskt redskap och ett sätt att mötas och utbyta tankar och idéer står långt ifrån 20- och 30-talens idé om bostaden som främst en lösning på de fysiska och fysiologiska behoven där utemiljön främst är till för rekreation.

I boken "Stadens uterum" (1982) skriver arkitekten Lena Jarlöv om kolonilotten som ett sätt att tillfredsställa de otillfredsställda behoven hos människor i staden. Jarlöv (1992) identifierar dessa otillfredsställda behov som tre huvudtyper – att vara ineffektiv, att skapa och att få kontakt med människor. Tre behov som enligt Masslows behovstrappa uppfylls först på de sista trappstegen, och som i det effektiviserade miljonprogramsbyggandet inte prioriterades alls, med en uppdämd brist på möjligheter till spontana sociala kontakter som följd.

Prioriteras det annorlunda i dagens byggande? Jag vill bara kort föra fram begreppet "ekosystemtjänster", för att anknyta till dagens syn på vegetation i staden. Naturvårdsverket definierar ekosystemtjänster på följande sätt;

"Ekosystemtjänster är ekosystemens direkta och indirekta bidrag till människors välbefinnande. Tjänsterna som kommer från ekosystemen ger oss bland annat luft- och vattenrening, jordbildning, primärproduktion och naturupplevelser som kan påverka vår hälsa positivt."
(Naturvårdsverket, 2015)

Begreppet är nytt och i tidningen STAD kan man i senaste numret (nr: 9, 2015) läsa om vad artikelförfattaren Anders Rasmusson (20015) anser att införandet av begreppet ekosystemtjänster inneburit för stadsutvecklingen i dagens samhälle. Det första är att det nu finns ett begrepp att samlas kring, för alla som arbetar och ansvarar för planering i våra städer. Det andra är att begreppet anammats av beslutsfattare som tidigare inte lyssnat på argument för varför parker och grönområden är viktiga i staden, men som nu pratar om vikten av "ekosystemtjänster" eftersom det är någonting som låter konkret. Det är en inställning som i förlängningen bör ge konkreta följder för stadsrummet och utemiljön och människan i den.

Att Statens syn på sin egen roll i förhållande till människorna i den påverkar såväl stadens fysiska form som människors psykiska välmående är bekräftat i detta arbete. Eftersom statens roll inte är fast, utan föränderlig som framgår bland annat av Arnstbergs (2000) resonemang, är det också viktigt att vi ser historien utifrån detta faktum. Det behöver alltså inte finnas ett rätt, människans behov är komplexa och staden är komplex och kanske finns det inga lösningar som kommer att fungera för alla alltid. Miljonprogrammet uppstod delvis som en följd av sin tids stora behov av bostäder. På 1920 och 30 talen var det Corbusiers idéer om att placera människor i jättelika byggnader i landskapet uppkommen ur hans tids städers behov av frisk luft, ljus och plats. Ekosystemtjänsterna har uppkommit ur vår tids allt större insikt om miljöns och naturens betydelse för människan och insikten om att vi kan förlora allt om vi inte gör någonting nu.

Faktorer som påverkat miljonprogrammets rykte

Med den litteraturstudie som utförts för detta arbete och som utgår både från både ett vegetations- och ett människoperspektiv, kan jag se två anledningar till varför miljonprogrammet var och är så kritiserat. Det första är bristen på historia och kultur i de nybyggda bostadsområdena. Människor rycktes ur den kulturella miljön som de var vana vid och hade ett förhållande till, hur otillfredsställande de fysiska förutsättningarna än var där, för att istället placeras i områden helt utan tidigare historia, identitet eller etablerade sociala strukturer. I denna situation kan man tänka att de fysiska strukturerna är extra viktiga för att stärka och uppmuntra livet mellan husen.

Den andra faktorn är det rationalistiska synsätt som till stor del präglat det fysiska byggandet av miljonprogrammet. De ekonomiska aspekterna fick styra och människans behov reducerades till att enbart omfatta det fysiska och det praktiska. Befintlig vegetation, i den mån den fanns, togs bort och ersattes av nya "effektiva" planteringar efter att byggmaskinerna gjort sitt.

Sammanfattningsvis kan man säga att den utsatta sociala situation som människor upplevde när de först flyttade in i miljonprogrammen var en konsekvens av det rådande effektivitetstänkandet för planering, produktion och människans behov. Det bidrog dubbelt negativt till upplevelsen av miljonprogrammets bostadsområden som stora och ödsliga. Det modernistiska trädgårdsidealet, att integrera bebyggelsen i den befintliga vegetationen, var en tanke som inte höll hela vägen genom det allt mer rationalistiska byggandet. Där fick snarare "tabula rasa" råda, vilket gav följden att den omkringliggande naturen, inte var naturlig utan en anlagd och förenklad typ av natur.

Klostergården är inget undantag, det har även här funnits en tid då träd och buskar var små och husen sträckte sig långt över deras kronor. En berättelse från en man som flyttade in på Klostergården när det knappt var färdigbyggt vittnar om ett öde landskap som var i stort sett omöjligt att vistas i. På vintrarna var marken så lerig och uppkörd av alla stora maskiner att man bara kunde hålla sig till de asfalterade körvägarna. Den varma sommarluften var istället så full av tistelfrön som flög runt att man riskerade att kvävas om man gick utanför dörren (Stensson, 2004).

Tiden är alltså en viktig och ofrånkomlig faktor att ta hänsyn till när man bygger nytt, att bevara befintlig natur och att plantera stora kvaliteter kan till viss del gå snabbt på tiden. Det går ändå inte att komma ifrån att de 50 åren som gått sedan Klostergården byggdes har inneburit en radikal förändring i hur vegetationen upplevs och påverkar utemiljön i området. Jag kan inte utifrån detta arbete svara på hur man ska förhålla sig till tiden som en faktor, mer än att det är ett faktum att vegetation är dynamisk och att man i alla led måste ta hänsyn till det. Det betyder däremot inte att man ska avråda från att använda vegetation som ett bärande element i bostadsområden och staden i stort, bara att man måste ta det i beaktande.

Reflektioner kring arbetet

I detta arbete har jag valt att inte göra några närmare studier av livet mellan husen på Klostergården, alltså hur människor faktiskt använder sin närmiljö och vad de gör. Dels är detta på grund av begränsningen i tid avsatt till detta arbete och dels eftersom min frågeställning främst handlar om vegetationen och grundar sig i teorier i ämnet. Jag har alltså hållit mig till att kartlägga och inventera det "gröna livet mellan husen", vegetationen, utifrån Gehls teorier om fysiska och sociala strukturers påverkan på "livet mellan husen". Som ett nästa steg i arbetet skulle man kunna titta närmare på hur dessa sociala strukturer och ute-aktiviteter verkligen ser ut på Klostergården. I boken "How to study public life" (Gehl & Svarre 2013) kan man läsa en utförlig beskrivning till hur dessa studier kan gå till. På Klostergården skulle studierna kunna innebära att man observerar och dokumenterar människors rörelsemönster i området, var man stannar, står går och sitter, vilka aktiviteter som är mest

förekommande var och hur dessa aktiviteter relaterar till de fysiska strukturerna och hierarkierna. Jag har till viss del använt mig av dessa metoder även i detta arbete, i egenskap av att själv vara boende på Klostergården och till vardags vistas i området. Utifrån en närmare analys av livet på Klostergården hade man säkert kunnat hitta fler möjliga förändringar och förbättringar i användandet av bland annat vegetationen.

Jag har i denna uppsats främst tagit upp planeringen som en faktor för att skapa förutsättningar för livet mellan husen. Hur ett område upplevs påverkas inte bara av dess planering utan även av hur det förvaltas och sköts. På Klostergården kan man se att de kommunala ytorna, frånsett centrumanläggningen, kräver betydligt mindre skötsel än bostadsgårdarna som sköts av bostadsrättsföreningar eller bostadsbolag. Hur det hade varit om alla grönytor, inklusive gårdarna sköts av kommunen kan man bara spekulera i, men jag är övertygad att det hade inneburit en skillnad från idag. Jag har heller inte gått in närmare på skillnaden i vegetation på bostadsrättsföreningarnas gårdar och hyresrätternas gårdar. Jag upplever inte någon större skillnad då jag studerat gårdarna utifrån detta arbetes perspektiv, men det hade varit intressant att titta närmare på det i ett annat sammanhang utifrån frågeställningar som identifikation, ansvar och boendemedverkan.

Jag har i arbetet med denna uppsats lärt mig otroligt mycket om vegetationens möjligheter och många frågor och funderingar har väckts under vägen som både förvirrar, förbryllar och framför allt väcker nyfikenhet för att arbeta vidare inom området. Jag är glad att jag valt det ämne som jag gjort och jag är tacksam över att ha haft möjligheten till att göra en djupdykning i mitt eget bostadsområde. Det har öppnat upp mina ögon för saker som jag tidigare tagit för givet och jag lämnar detta arbete med en känsla av att ha hittat en nyckel som kan öppna många andra dörrar, i mina fortsatta studier inom landskapsarkitektur och i mitt framtida yrkesliv, som jag alltid kommer bära med mig.

”Är livet mellan husen borta är också den nedersta delen av kontakt-skalan borta. Den nyanserade övergångsformen mellan att vara själv och att vara tillsammans är borta. Gränserna mellan isolation och kontakt kan blivit tryckt uppåt. Antingen är man själv, eller så är man tillsammans med andra på ett relativt krävande och fordringsfullt sätt. Livet mellan husen är ett erbjudande som kan utnyttjas, en extra möjlighet att vara tillsamman med andra på ett enkelt och oförpliktigande sätt...”
(Gehl, 1980, s.15)

Malena Kjellstrand
2015

Litteraturlista:

Litteratur

- Acking Karl-Axel. (red) (1974). *Bygg Mänskligt*. Borås: Askild och Kärnekull.
- Andersson Henrik O. (1976) *Relationer mellan bebyggelse och vegetation*. Stockholm: Nordplan och KTH Arkitektskolan.
- Andersson Ola.(2012). *Vykort från Utopia – Maktens Stockholm och medborgarnas stad*. Tallinn: Dokument press.
- Arnold Henry F.(1993). *Trees in urban design*. 2 upplagan. New York: Van Nostrand Reinhold.
- Arnstberg Karl-Olov.(2000). *Miljonprogrammet*. Stockholm: Carlssons Bokförlag.
- Aura Seppo.(1984). *Inför morgondagens stad*. Stockholm: AB Svenska Byggtjänst.
- Blennow Anna-Maria.(1995). *Europas trädgårdar*. Lund: Bokförlaget Signum
- Dee Catherine.(2001). *Form and fabric in landscape architecture – A Visual Introduction*. New York: Spon Press.
- Ingrid Gehl Ingrid. (1971) *Bo-Miljø*. Köpenhamn: Statens byggforskningsinstitut (SBI-Rapport 71)
- Gehl Jan, Svarre Birgitte. (2013). *How to study public life*. Köpenhamn: Island press.
- Gehl Jan. (1980). *Livet mellem husene -udeaktiviteter och udemiljøer*. Köpenhamn: Arkitektens Forlag.
- Grey Gene W. Deneke Fredrick J.(1978). *Urban Forestry*. USA: John Wiley & Sons
- Hansson Paul, Rabow Anna. (2006). *Klostergården i Lund*. Kristianstad: Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne. (Kulturmiljöanalys 2006:14).
- Jarlöv Lena. (1982). Låt koloniområdena växa. I: *Stadens uterum*. Persson Bengt (red). Malmö: STAFs förlag, ss. 33-37.
- Kristensen Hjørdis.(1990). Miljö och bebyggelse. I: Odén Birgitta (red). *Lund under expansion*. Lund: Studentlitteratur, ss. 103-124.
- Kristensson Eva.(2007). *Bostadsgården – Vardagsrum, lekplats, mötesplats och utsikt*. Stockholm: Formas.
- Langhorst Johanna. (2013). *Förortshat*. Stockholm: Ordfront.
- Nordström Christer. (1999). *Möjligheter för miljonprogrammet*. Stockholm: Svensk Byggtjänst.
- Rasmussen Steen Einar. (1962). *Experiencing architecture*. USA: The Massachusetts Institute of technology.
- Rasmusson Anders.(2015). *Utemiljön avgörande för hållbar stad, STAD*, vol. (9) ss.26-29
- Sjöman Henrik, Slagstedt Johan. (red.) (2015). *Träd i urbana landskap*, Lund: Studentlitteratur AB.
- Söderqvist Lisbeth. (2008). *Att gestalta välfärd – Från idé till byggd miljö*. Stockholm: Forskningsrådet formas, Riksantikvarieämbetet.
- Wilke Åsa. (2006). *Trädgårdens historia – Ett 150-årigt perspektiv*. Stockholm: Norstedts.

Elektroniska källor

Naturvårdsverket (2015-03-17) *Ekosystemtjänster*,
<http://www.naturvardsverket.se/ekosystemtjanster> [2015-07-01]

Klostergårdens-byalag (2004) <http://www.klostergardens-byalag.se/doc/Klostergarden-Biblioteket.html>. Stenson Gunnar. (2004) *Klostergården – Historien om en stadsdel och dessmänniskor*[2015-05-15]

Grønt Miljø. (2012). *Fra Blocktill Gehl 12 klassikere fra 1947 til 1971*.
[Ghttp://www.grontmiljo.dk/pdf/klassiker.pdf](http://www.grontmiljo.dk/pdf/klassiker.pdf). [2015-09-12]

Bildförteckning

- S.23 bild 1: Lantmäteriet. (2015) Topografiska kartan.
http://kso2.lantmateriet.se/?e=387480&n=6174927&z=9&profile=default_background_noauth [2015-06-10]
- S.24 bild 2: Lantmäteriet (1910-1915) Figur 4: Lantmäteriet. (1910-1915). Häradsekonomiska kartan. J112-1-40. Lund SV [Kartografiskt material] [2015-06-10]
- S.25 bild 3: Lunds kommun. (1964). Förslag till ändring av stadsplan för del av Klostergården Lunds kommun. 1281K-216-A541 Lund: <http://kartor.lund.se/Planer/1281K-216-A541/Karta/1281K-216-A541.pdf> [2015-06-07]
- S.26 bild 4: Figur 7: Lunds kommun. (1964) Ändring av stadsplan för Klostergården centrum mm. 1281K-252-C1777. Lund: <http://kartor.lund.se/Planer/1281K-252-C1777/Karta/1281k-252-c1777.pdf> [2015-06-07]
- S. 27 bild 5: Lantmäteriet. (2015) Topografiska kartan.
http://kso2.lantmateriet.se/?e=385716&n=6173473&z=11&profile=default_background_noauth [2015-06-10]
- S. 28 bild 6: Kulturen. KM 85976.85. <http://carl.kulturen.com/web/object/152473> [2015-08-10]

Övriga bilder och figurer i arbetet är fotograferade och skapade av Malena Kjellstrand